T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

14 Kânunuevvel 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	486
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	486
1. — Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askerî vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat ve ordunun ilbas ve iaşesi, malî, askerî ve siyasî vaziyet ve bunları tetkik etmek üzere bir encümeni mahsus teşkili.	*486-509*

Cilt : 15

128 nci İn'ikat, 1 nci Celse

YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ İN'İKAT

14 Kânunuevvel 1337 Pazartesi

Birinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendi

KÂTİP :

REİS — Celse açıldı.

Zaptı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZYİRMİYEDİNCİ İN'İKAT

13 Kânunuevvel 1337 Salı

BİRİNCİ VE İKİNCİ CELSE

İkinci Reis Vekili Adnan Beyefendinin riyasetlerinde bininikat; Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkında verdiği izahat üzerine açılan müzakerata devam olunarak ordunun ilbas, iaşe, vaziyeti maliye, siyasiye ve askeriye mevzularında cereyan eden müzakerelerden sonra 14 Kânunuevvel Pazartesi günü müzakerata devam olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reis Kâtip
Adnan

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Erkânı Harbiyeyi Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Sakarya Harbinden sonraki askeri vaziyet hakkındaki izahatı üzerine açılan müzakerat, ordunun ilbas ve iaşesi, malî, askerî ve siyasî vaziyet.

REİS — Mevzu üzerindeki müzakerata devam ediyoruz.

Söz Celâlettin Arif Beyin. Buyurunuz Arif Bey.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Efendim iki gündür bu mevzudaki müzakereye devam ediyoruz. Söz almış rüfekamız da var. Bugün de, yarın da, belki o bir gün de müzakere devam edecektir. Yani bu suretle beş gün kaybetmiş olacağız. Bendenizce bunu (bu meseleyı) intaç etmelidir. Diğer taraftan da mevcut takrirler üzerine bir encümen teşkil ederiz. Onlar da çalışsınlar ve neticeyi Meclisi Âlinize arzetsinler ve neticei karar Meclisi Âlinizce kabul buyurulursa mesele bir an evvel intaç edilmiş olur.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Beyefendiyi teyiden ben de diyorum ki; sualine karşı; Paşa Hazretlerinin maksadı Meclisi tenvirdir. Tehlike yok, berayı malûmat arz olunmuştur dedikten sonra, zannedersem, bu müzakere kâfidir ve vaki olan tenkidatın pek çokları Müdafaai Milliyeye aittir ve bu bapta da bir istizah takriri vardır. Beyefendinin buyurduğu gibi ben de rica ederim ki; bu müzakereye hitam verelim ve bu sözlerinin birazını da Müdafaai Milliye Vekiline karşı söyleyelim. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri cereyanı ahval hakkında yeniden bir maruzatta bulunmak lüzumunu hissediyorlarsa beyana buyursunlar, ondan sonra müzakereye devam edelim. Buna lüzum yoksa benim de sözüm vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Mesele böyle müzakere ile anlaşılır. Binaenaleyh devamı müzakereden, zannediyorum ki, istifade ediyoruz. Meclisi Âli, ilk toplandığı günden beri yapmadığı vezaifi yeniden idrâk ediyor. (Bravo sesleri) Ve binaenaleyh mesele bir Müdafaai Milliye Vekili meselesi değil, bir Heyeti Vekile, bir Hükûmet ve bir millet meselesidir.

SIRRI BEY (İzmit) — Benden evvel arkadaşlarım vekayii muhtevi o kadar uzun beyanatta bulundular ki hakikaten denildiği gibi; bundan sonra söz söylemeye lüzum kalmamıştır. Fakat size basit kelimelerle bir misal arz edeceğim : Arkadaşlarımız bir okka şekerle on okka sudan şerbet yapmak istediler.

Bir okka şekerleri vardır ve düşündüler ki şeker azdır. Ancak üç okka su katılırsa şerbet yaptırılabilir. Arkadaşlarım bu suretle söylediğimden dolayı beni affetsinler. Sözlerinin ihtiva ettiği hakayik; mutavvel sözler arasında o kadar saçılmıştır ki onları tefrik etmek müşkül bir hale gelmiştir. Ben kendi tarafımdan beyanı mütalâa etmeyeceğim; arkadaşlarımın beyanatından iktibası hakayik eyleyerek onları sual tarzından, ait olduğu zevata irat edeceğim. Fakat kendilerine temas eden bu meselede Hariciye Vekili ile Müdafaai Milliye Vekili burada bulunmuyorlar. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri sözlerine başladığı zaman propagandanın gayet noksan yapıldığından, düşmanlarımızın eşkâli muhtelifede gerek orduda ve gerek memleket dahilinde ifsadatlarına germi verildiğinden bahsettiler ve bize birkaç haber verdiler ve bu haberler, benim gibi İstanbul gazetesini okuyanların malûmu idi. Eğer Hükûmetimizin istihbarat menbaı yalnız İstanbul gazetelerinin münderecatı ise çok şayanı teessüftür. Demek bu hususta verdiğimiz paralar hep faidesiz.

Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin beyanatı, hiç bir noktasından bana gösteremez ki, verdikleri haberleri, İstanbul gazetelerinde görmemiş olalım. Bunu hassaten nazarı dikkatlerine arz ederim. Bu mukaddimeden sonra suallerimin iradına başlıyorum.

Evvelâ; Londra'ya muvasalatımdan bir müddet sonra Gonaris tarafından cepheleri takviye ediniz zımnında çekilen telgrafname ve propagandaya nazaran; münasebatı siyasiyenin lehimizde bir şekil almasını ve lehimize cereyanını teshil için Hariciye Vekili, Erkânı Harbiyeye bir tavsiyede bulundu mu?..

İki : Hariciye Vekilimiz geçen gün askerin aç, çıplak ve açık olduğunu söylüyordu. Bunun daha evvel Erkânı Harbiye lisaniyle Meclise arzedilmesi lâzım gelmez mi idi?

Üç : Askerin iaşe, ilbas ve teçhizinden Müdafaai Milliye Vekâleti mesul olmakla beraber; harekâtı askeriye icrası her türlü levazımın miktarı matlupta olmasına ve ordunun tamamen teçhiz edilmesine menut olup, aksi takdirde faaliyeti askeriyenin neticei makûse vereceği ve binnetice makasıtı milliyenin husul bulmayacağı, ne için Meclise söylenmemiştir?

Dört : İngilizlerin Faysal lisaniyle müslümanlar arasına sokmak istedikleri nifakı izale ve vahdeti idame için bir çok zamandan beri o havalide bulunan Şeyh Sünusi'den istifade olunamıyor mu?

Erkânı Harbiye, müşarünileyhin mesaisinden şimdiye kadar ne istifade de bulunmuştur?

Beş : Buradaki Rus sefaretinin, Fransızlarla yapılan itilafname menfaatımız muktezasıdır dediğini bize Hariciye Vekili söyledi. Şimdi Rusların bunu tenkit ve muahezeye ve hasmane vaziyet almaya kalkışmaları ne sebebe mebni olabilir?

Bu beş sualime Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretleri cevap verdikten sonra, ilk söz benim olmak üzere daha beyanatta bulunacağım....

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler; üç günden beri burada devam eden müzakerat; memleketimizin menafii aliyesi noktai nazarından gayet mühim bir müzakere kapısı açmıştır ve bize bu mevzulara temas imkânını temin etmiştir. Fevzi Paşa Hazretlerinin, daha doğrusu Hükûmetin burada bize verdiği izahattan bendeniz şunu anlıyorum: Efendiler tehlike melhuzdur, bize muavenet ediniz, ne yapacaksanız yapınız. Fakat Fevzi Paşa Hazretleri, dün beyanatları arasında bunu tevil etmek istedi ve tehlike dört ay sonra melhuzdur dediler.. Arkadaklarımızdan birisinin burada söylediği gibi; tehlike dört aya kadar melhuzdur demekle bizim mezarımızı kazıyor. Demek ki tehlikeyi bu kadar yaklaştırmışız. Acaba bunun esbabı nedir efendiler?

Sonra Fevzi Paşa Hazretleri buyurmuşlardı ki; burada söylenen sulh sözleri bizim asabımızı gevşetiyor. Hayır efendiler, bendeniz buna hayır cevabını veriyorum. Sulh haberleri asabımızı gebşetmiyor. Aksine Heyeti Vekile bizi daima uyutuyor; bize efsun yapıyorlar, bu kürsiye çıkıyorlar, söyliyorlar, söyliyorlar.

Efendiler bir mesuliyet kelimesi vardır ki bizde zümrütü anka gibidir, cismi yoktur. Mesuliyeti, Anka kuşu gibi hiç bir kimse görmemiş. Fakat efendiler size şunu arz edeyim ki mesuliyeti yalnız Heyeti Vekileye atmıyalım.. Mesuliyette biz de müşterekiz.. Mesuliyetten biz de kurtulamayız.

BİR MEBUS BEY — Neden?

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Şimdi söyleyeceğim. Rica ederim, konuşmamı kesmeyiniz. Biz buraya niçin toplandık, memleket mukadderatını ele aldık? Biz bu milletin mukadderatına hâkimiz. Memleketi kurtaracağız. Memlekete hâkimiz, Hükûmet ediyoruz. Fakat buna mukabil milletin malını, canını aldık, kuruttuk her şeyi yaptık ve hiç bir şeye karışmadık. Bizzat Hükûmet etmedik, Hükûmeti bir takım ellere verdik. Bendeniz tevdii umur ettiğimiz zevatın şahıslarına hürmet etmekle beraber şunu da arzedeyim ki; bu zevatın hangi günkü, başka

çareleri kalmaz, gelirler ve bu kürsü başında titrerler ve bizde hangi günki işleri olmaz, her şeye onlar hâkimdir, biz hâkim değiliz, deriz. Rica ederim Sakarya harbini unuttunuz mu? Sakarya harbini müteakip düşman Haymana gerilerine geldiği zaman biz gürültü kopardık ki harpten hiç havadis alamıyoruz. O zaman bizi tehdit ettiler : Size havadis vermeyeceğiz, artık size havadis verecek değiliz. Efendiler, teessüf ediyorum; esef ediyorum, çok esef ediyorum. İstanbul'da daha dünkü güne kadar çalışanlar buraya geldiler, o dairelere girdiler, bütün şifreler ve bütün muhabereler onların elindedir. Onlar her şeyden haberdar oluyorlar. (Alkışlar, bravo sedaları) Efendiler, çomak başkasının elindedir. Efendiler çok rica ederim, iyi dinleyelim. Fevzi Paşanın mesuliyeti ile bendenizin veyahut diğer bir arkadaşımızın mesuliyeti arasında ne gibi bir fark vardır? Fark şudur ki efendiler; yarın tasavvuratımızın aksi zuhur ettiği gibi hepimizin gideceği yer birer yağlı sicimdir. Mesuliyette bundan başka bir şey yoktur. Millet bizden sual soruyor. Yarın benim dairei intihabiyem benden bir senelik sual soracak; ben ne cevap vereceğimi

Ben bir şeye karışmadım, orada bir Heyeti Vekile intihap ettik, işlerine bizi karıştırmıyorlardı. Her şeyi onlar yapıyorlardı, biz karışmıyorduk demeye sıkılırım. Yarın hepinizden böyle sualler soracaklar. Biz İstanbul'u, o köhne Bizans'ın adetlerini taklit ediyoruz. Halbuki milletin mukadderatı bizim omuzumuzda çok büyük ve çok ağırdır ve pek çoktur. Biz bunu müdrik değiliz.

Efendiler, biz âdeta İstanbul'u burada tamamiyle taklit ediyoruz. Acaba bizim İstanbul Meclisi Mebusanından ne gibi farkımız vardır? Efendiler, İstanbul'daki Meclisin âzaları gibi iş görebileceğiz. Ne iş görebileceğimizi bilir misiniz? Çok rica ederim belki sözlerim bu kürsüden biraz fazla ve ağır gelecektir. Fazla da olursa birisi de bana aittir. Ben de zaten dahilim ve hiç bir mesuliyetten kurtulmuş değilim.

Efendiler, İstanbul'daki Meclisin âzaları gibi biz de burada uykuya dalmışız. Zannediyoruz ki; başımızda bir Hükûmet vardır ve zannediyoruz ki başımızda bir Vükelâ vardır. Zannediyoruz ki başımızda Âyan vardır. Efendiler ben kendi hesabıma arz ediyorum ki bu vazifeyi görmek üzere Heyeti Vekileye koyduğumuz arkadaşlardan bugün hiç birisi yoktur. (Hepsi vardır sadaları)

Eğer hâkimiyet milletin ise, bu mesuliyet size ait ise vazifenize sahip olunuz. Ben kendi hesabıma bu vazifelerden hiç birini kimseye vermeye mezun değilim ve veremem.

Efendiler bizim bir derdimiz vardır ve bu, müsellem bir derttir. O dertten her yerde müştekiyiz. On arkadaş, on bir arkadaş, on beş arkadaş bir yere oturur, o dertten şikâyet ederiz. Heyeti Vekile de başbaşa oturur şikâyet ederler. O dertten Ümera da müşteki, Vüzera da müşteki... Hepsi müşteki. Ben müşteki olmayan kimseyi görmedim. (Ahali de müşteki sesleri)

Efendiler, bilmiyorum ki bizim içimize melâikeler mi geliyor? Hayır efendiler. Şeytanlar mı giriyor? O da girmiyor. Biz mesulüz efendiler; Allah da bizden soracak, kullar da bizden soracak...

Efendiler : Afyon harbini unutmayınız. O harpten evvel yine Hükûmet namına bir kürsii muallâdan Fevzi Paşa Hazretleri : Ordumuz demir gibi duruyor; biz bekliyoruz; eyvah niçin gelmiyorlar, biz hazırız, kafalarını parçalayacağız diyordu.

Biraz sonra da hatırınıza getiriyorum : Efendiler vaktimiz kalmadı kaçınız, burada ancak sekiz gün durabileceğiz dedi. O vakit o sözü ile diğer sözü arasında tezat gördük. Bugün de korkarım böyle aldanıyoruz. Aldanmayalım efendiler...

Efendiler; şu halde gerek Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatı ve gerek bendenizden evvel buraya çıkan rüfekanın beyanatı iki şıkka ayrılıyor. Mesele bir, şık iki. Meselenin bir olduğu şudur : Efendiler, iş göremiyoruz; iş göremiyoruz. İki şıkka ayrılıyor : Hali hazırı idame mi edelim; yoksa bizzat işe vaziyed mi edelim, işi yürütelim mi, İşte mesele burada ayrılıyor. Bendeniz zannediyorum ki; işlerimizin ileri gitmemesinin esbabı, hep idaresizliktendir efendiler. Bir misal arzedeceğim.

Askerin melbusatından bahsediliyor ve askerin melbusatı hakkında söylenmedik lâkırdı ve söylenmedik söz ve yapılmadık teminat kalmamıştır. Halbuki melbusat meselesi üzerine size bir hesap vereceğim ve meselenin pek basit olduğunu siz de takdir buyuracaksınız. Efendiler, bugün elde mevcut konturatolara ve hesaplara nazaran bir caket, bir pantolon, bir kaput, bir çift potin olmak üzere bir asker takımını 225 kuruşa alıyorlar. Bizim aşağı yukarı yüz elli bin mevcudumuz olsun. Efendiler, yüz elli bin mevcuda yüz elli bin takım elbise dokuz yüz bin lira eder. Halbuki efendiler biz elli milyon lira vermişiz. Asker hâlâ çıplaktır. İşte size açık bir hesap... Gelsinler bunun aksini ispat etsinler. İkişer takım verme-

sinler zararı yok. Bu da aşağı yukarı 200 bin lira eder. (1)

Efendiler; yine bu kürsii muallâdan bir buçuk ay evvel Refet Paşa; askerin melbusatı mevzuubahis olduğu zaman, bize efsun okumuş ve bizi uyutmuştu, demişti ki :

Maliye Vekili bana para vermiyor; Maliye Vekili para verirse ben bütün askerleri bir ayda ilbas edeceğim. Ve halbuki o vakit Maliye Vekili de çıkmış söylemişti ki, yüz bin lira vereceğim, beş yüz bin lira vereceğim, sen de noksanını ikmal et. Sonra bir yerde Fevzi Paşa beraber olduğu halde yine Refet Paşa bir hesap yapmış idi : Teşrinisâni nihayetine kadar yüz bin takım elbise mevcuttur. Halbuki Maliye Vekili de beş yüz bin lirayı verdikten maada yüz bin küsur lira da fazla para verdiği halde yine asker giyinmemiştir..

Refet Paşa askerin başındaki bu mühim vazifesini bırakarak gitmiş Hariciye Vekilinin işleri ile meşgul olmuştur. İşte idaresizlikler, işte fenalıklar... Yazıktır, günahtır, artık bu milletin verecek ne malı ne de canı vardır.

Memleketin ahvali dahiliyesinde İngilizlerin propagandasından bizim propagandamız daha kâfidir. Milletin malını, hanesini her şeyini aldık. Ahali gayri memnun, gayri memnun. Bu propaganda kâfi değil mi?

Efendiler biz yalnız millete bir adalet yüzü gösteremiyoruz. Dün arkadaşımızın biri şu nam ile, bu nam ile, vergi alalım diyordu. Memleketin her tarafı yandı, kavruldu, kimden ne alıyorsunuz efendi?

BİR MEBUS — Millete bir parça para, Hükûmete bir parça para daima masrafla mı yürüyeceğiz, Durak Bey?.. Memleketin zenginleri de vardır...

M. DURAK BEY (Devamla) — Zenginleri de yoktur.

BİR MEBUS — Biraz daha ileri giderseniz ne yapacaklar?..

M. DURAK BEY (Devamla) — İstanbul'a kaçıyorlar yavaş yavaş... Orada askerlik de yok, şu da yok, bu da yok... Dün arkadaşlarımızdan birisinin de bu kürsüden buyurduğu gibi, dünyada, kürrei arzda böyle millet yoktur. Bu millettir ki bizim zulmümüze tahammül ediyor. Milletin ayağında çarık, sırtında gömlek kalmadı. Bunlara acıyalım efendiler.

Bu millet bize bir takım isyanlar gösterdi. Öyle bir zamanda göstermiş idi ki; ben milletin o zaman gösterdiği isyanları millet için pek büyük bir şey görmüyorum. Çünkü bilirsiniz ki; bu isyanlar Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin teşekkül ettiği zamana aitti. Millet hakikatı bilmiyordu. Şimdi isyan var mıdır? Ne için isyan yoktur? Çünkü Hükûmetinizin meşru olduğunu anlamakla beraber; fakat millet zulmüyle âbad olmaz, biraz adalet gösteriniz, ki millet daha ziyade ısınsın. Yoksa isyanların önünü alamazsınız... Başka çare yoktur. Her ne vakitki bir arkadaşımız bu kürsii muallâdan veyahut doğrudan doğruya bir takrirle müracaat eder de, millet ve memleketin menafii âliyesi noktaî nazarından bir şey ister ve bir şey temenni ederse derhal salâhiyeti körletilir, öldürülür. Biliyorsunuz ki bundan evvel, iki buçuk ay evvel, bir celsei hafiyede dehşetli bir takrir okumuştuk ve dehşetli bir müzakerede bulunmuştuk. O takriri müsaadenizle bir daha okuyacağım. Zapta geçsin ve onun üzerine de söz söyleyeceğim. Üç ay evvel yine bu sözleri söylemiştim, fakat kapandı.

«Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Umuru idarede her tarafta zaman zaman, taraf taraf asayişsizlikler meşhuddur. Umuru idaredeki yolsuzluklar cümlenin malûmudur. Zaman zaman, taraf taraf asayişsizliklere memleketin, halkın uzun zaman tahammülü yoktur. Bunun yegâne müsebbibleri başta bulunan memurlar ve kumandanlar ve idaresizliklerdir. Mesuliyette müşterekiz. Biz istediğimizi yaparız.»

Affınıza mağruren buraya nazarı dikkatinizi celbederim. Mesuliyet hepimize aittir. Mesuliyet şeran, aklen ve mantıkan Büyük Millet Meclisine aittir. Söyleyiniz kim var, burada mesul olanlar?..

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Hakkını verenlere aittir.

M. DURAK BEY (Devamla) — Takriri okumaya devam ediyorum. «Memleketin menafiinde grup murup yoktur. Her şey memleketin menafii dahilindedir. Ne yapalım, mesuliyeti maneviyeden kurtulurum ve adaletin temini ve millet ve memleketin selâmeti için Büyük Millet Meclisi ile ordu arasında sıkı bir irtibatın daima büyük faideler tevlit ettiği tecrübeten sabit olduğundan Garp cephesinin merkez, sağ ve sol cenahlarına Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince muvakkaten olsun bilâifatei zamanın üçer kişiden mürekkep dokuz kişilik bir heyetin intihabiyle müstacelen cepheye izamı ve cephe gerisinde de yi-

(1) *Rakamlar tutmuyor. Zabıtta olduğu gibi bırakıldı. M. Ünver*

ne üç kişiden mürekkep bir heyet intihabiyle geri hidemattaki vazifeye yardım edilmesi ve bunun müstacelen müzakeresini teklif ederiz..

Efendiler; 107 arkadaşımızla imzalayarak 1 Teşrinievvel 1337 tarihinde buraya vermiş olduğumuz bu takriri o vakitki hadisat araya girdi ve karıştırdı. Sonradan bu kürsüden buna razı ve bu lüzuma kani olduklarını söylediler.

Efendiler; herhangi bir arkadaş bir takrirle bir mesele üzerine müracaat ederse Heyeti Vekileden bir zat derakap çıkar ve salâhiyetini mevzuu bahis eder. Bendeniz müsaadenizle Heyeti Vekilenin her birine ayrı ayrı hitap ediyorum : Sizin salâhiyetinizden memleketin menafii âliyesi daha yüksektir. Biz memleketin menafii âliyesini düşünerek bu işi yürütmek istiyoruz. Siz de salâhiyetinizi sokmayınız, bu mesele böyledir, şöyledir, deyiniz.

Efendiler, o vakit bu kürsüi muallâdan yine demiştik ki : Ankara'nın içinde 32 000 kişilik iaşe kuvveti vardır ve o vakit Refet Paşa Hazretleri cevap yerine bu meselenin üzerine bir set çekmişti ve onu hiç izah etmemişti. Fakat o kuvvet hâlâ yiyor, hâlâ yiyor ve hâlâ bir iş görmemiş ve hâlâ sevkedilmemişlerdir. Bilmem arkadaşlarımızdan söyleyen olmadı zannederim. Şu bir buçuk ay zarfında İstanbul' dan, şuradan ve buradan tedarik edilmiş olan kuvvetler buralarda gerilere verilmiştir, cepheye gönderilmemiştir.

Efendiler; size gayet gizli bir hakikat ifşa edeceğim ve çok rica edeceğim, bu celsemiz hafi olduğu gibi bendeniz de bunu hafi söylüyorum ve sizin namusunuza terkediyorum. Dışarda söylenmez, rica ederim mühim meseledir efendiler. Bizi ne kadar uyutuyorlar efendiler. Bize silâh, cephane lâzım mıdır, memleketimizi bunlarla mı kurtaracağız ve hepimiz bu hususta müttefikiz değil mi efendiler? Efendiler; ilkbaharda İtalyan Hükûmetinden 40 000 tüfenk ve bin mitralyöz ve miktarı kâfi fişenk alınmıştır. Şimdilik parasız belki bilâhare parası verilecektir. Bu esliha ve mühimmat Pula limanından şimendifere vazedilmiş ve İtalya'yı baştan aşağı katederek askerî bir liman olan Triyeste'ye gelmiştir. Bunun aslı yok diyorsa biz de ispat edebiliriz. Buraya vürudunda İtalya'daki mümessilimiz Cami Bey tarafından bir vapur izar edilmiş ve vapurun bedeli icarına da bir milyon küsur mark verilmiş, esliha ve cephane de vapura tahmil edilmişti. Bilâhare iki vapur da bunu, bu vapuru, takip edecek imiş. O sırada efendiler; hatırı âlinizde olacak ki Söke ile Kuşadası arasına bir Yunan tayyaresi düşmüştü. Bu tayyareyi almak için orada bulunan Hükûmet memurlarımız sarfı makderet ettiler, fakat kurtaramadılar. Alamadılar. O vakit cenupta, cenup cephesinde bulunan Refet Paşa İtalyanlara bir ültimatom verdi ve dedi ki bu tayyareyi bize teslim etmezseniz ben bunu bir vesilei harp ittihaz edeceğim. Fermanya. Bakınız neler önünde... (Böyle ise teessüf sesleri) Bu ültimatom verilir verilmez İtalyanlar düşünüyorlar ki bir ufak tayyare için bize ilanı harp ediyorlar. Bu doğru değildir ve bunun ehemmiyeti yoktur, diyorlar. Maalesef 40 000 tüfenk, Avusturya topları ve bin mitralyöz, vapura doldurulmuş iken tekrar boşaltılıyor. Efendiler; biliyorsunuz ki o zaman Hâkimiyeti Milliye gazetesi de İtalyanlar aleyhinde biraz attı, tuttu. Sonra efendiler; Cami Bey verdiği, bilmem ne kadar milyon yüz bin frangı tahsisatı mesturesinden tanzim etmiştir. Yalnız paramız gitmemiştir, maatteessüf o toplar, cephaneler de gitmiştir. Yalnız bir salâhiyet meselesi yüzünden efendiler.

Biz memlekette köylüden, falandan bir tüfenk almak için adam asmaya kadar yürüdük. Fakat oradan gelen 40 000 tüfenk, top vesaire bir ültimatom keyfine gitti ve bundan kimsenin de haberi yoktur. Bizi uyutuyorlar ve hükmünüzü siz verin efendiler. Yalnız tekrar rica ediyorum; bu mesele siyasidir; Allah aşkına bu sözümüz burada kalsın. Çünkü memleketin menafii âliyesi bunun içinde dahildir, hepimiz de bunun içinde dahiiiz.

Efendiler; evvelki gün Fevzi Paşa Hazretlerinin beyanatı arasında, hududlarımıza Bolşeviklerin epeyce miktarda askerleri geldiğini öğrendim. Efendiler; bunları ne için bize vakit ve zamaniyle ihbar etmiyorlar? Orada top atıldıktan sonra, oralar ayak altında kaldıktan sonra mı bizi haberdar edecekler? Siyasetten günü gününe bizi haberdar etsinler, günahtır. Bizim hepimizi haberdar etmezlerse, yalnız Hariciye Encümenini haberdar etsinler.

Efendiler; millete de yazıktır. Hududumuza askerler geliyor, biz bu dairelerin, bu mıntakaların mebusları olduğumuz halde bu haberleri burada, kürsüde, Fevzi Paşa Hazretlerinden işitiyoruz. Yazıktır. Verdiğim malûmat yeni malûmattır, muayyen olmayan daha bir çok şeyler de vardır. Fakat bendeniz başkalarını bilmiyorum. Bilenler varsa söylesinler.

Şimdi efendiler; bendeniz çare olarak şunu düşünüyorum : Bu bapta Heyeti Âliyenizden bir çok takrirler verilmiştir. Ne yapılacaksa bunu bir saat evvel yapmak lâzım gelir, efendiler.

Efendiler; sözümü hulâsa ediyorum, sözlerimle başınızı ağrıttım. Biz mühim iki mesele karşısında bulunuyoruz. Biri ahvali dahiliyemiz, diğeri de münesebatı hariciyemiz. Ahvali dahiliyemiz de bozuk, ahvali hariciyemiz de bozuktur.

Efendiler; para meselesi bendenizce o kadar mühim değildir. Para vardır, israfat da vardır, onu Maliye Vekili düşünsün, Heyeti Âliyeniz düşünmesin. Memleket dahilinde, evvelce söylediğim gibi, şimdi de arzediyorum; her tarafta asayişsizlik vardır. Halk son saatlerini yaşıyor. Allah aşkına ne yapacaksak yapalım. Müfettişlik kanunu hararetle mevzuu bahis oldu. Encümende de aylarca zamandan beri yatıyor. (Ona lüzum yok sesleri) Aylarca yatmasın, oradan çıksın. Ne edecek isek edelim. Lüzumu yok diyenler de söyleyeceklerini söylesinler. Bendeniz diyorum ki Meclisi Âliden üçer kişiden mürekkep Heyeti Teftişiyeler bir saat evvel çıksın, gitsinler ve idareye bir an evvel vazı yed etsinler. Yazıktır; günahtır. Bu heyetler kimsenin salâhiyetine müdahale etmesin. Dahiliye Vekili işlerini görsün, bunlar da kontrol yapsınlar. Halk da bir parça itimad etsin. Halkın dertlerini anlasınlar ve dertlerine derman olsunlar. Dahilde yapılacak bundan başka iş yoktur. Bunu ehemmiyetle nazarı dikkate alınız. Reis Bey de bunu reye vazetsin.

İkincisi; siyaseti hariciyemiz ve askerî vaziyetimiz de, Meclisi Âliniz Hariciye Encümeninde mevzuu bahis edilsin. Proje mi yapılacak, ne yapılacaksa onlar yapsınlar. Bunlarla uzun zaman uğraşmayalım.

Askerî mesaile gelince; Meclisi Âli kumandan meselesine tabiî ne tecavüz eder, ne de karışır. Biz de suveri sairesiyle yani vazifemizle uğraşalım. Ordudaki sui istimallerin kontrolü size aittir. Dünyada da size aittir, ahirette de vebali size aittir. Heyeti Hükûmet bunu son derecede nazarı dikkate alsın, memlekette de askerî tahakkümünü kessin, herkes vazifesini yapsın.

REİS — Efendim; müsaade ederseniz usulü müzakereye dair bir takrir var.

Riyaseti Celileye

Ordunun takviyesi ve muhtaç olduğu teçhizat ve teslihatın ikmali mücerret para ile mümkündür. Meclisi Âlinin vaziyeti maliyemizi bilmesi ve ona göre kati bir tedbir ittihaz eylemesi lâzımdır. Maliye Vekilinin tercihan vaziyeti maliye hakkında izahat vermesini teklif eyleriz.

Biga	Çorum	Trabzon
Hamdi	Sıddık	Recai
	Üsküdar	
	Arif	

(Yok yok sadaları, en sonra söylesin sesleri)

EMİR PAŞA (Sıvas) — Söylesin, söylesin.

MUSTAFA KEMAL EFENDİ — Mesele tavazzuh etmiştir.

SALAHADDİN BEY (Mersin) — Muhterem arkadaşlar; iki gündür müzakerat Heyeti Umumiye için bir çok hakayikin ve bazı mesailin tazelenmesine bâis oldu.

Esas mesele hakkında hatırıma gelen nikatı arzedeceğim.

Heyeti Âliyenizin mevzuu bahis ettiği mesele, yalnız ordu meselesi değil, memleket meselesidir. Binaenaleyh iki mesele vardır. Yani Heyeti Âliyenizin bâisi teşekkülü ve gayei içtimaı; düşmanı topraklarımızdan çıkarmak meselesi, yalnız ordu meselesi değil bir Hükûmet, bir millet meselesidir. Tedabiri askeriye veya müdafaai milliye (vaziyeti siyasiye, maliye ve asayişi dahiliyenin ahenkli bir tarzda yürütülmesi, yani) (1) bunun yekûnu icraiyatın iyi yürümesidir. Teşriiyat Meclisi Âlinizde olup gidiyor ve ordu da bu icranın bir vasıtasıdır. Ordunun arkasındaki vesait, yani Hükûmet ve millet işletilemez ise ordunun kuvvet ve kudretini ve semerei tesirini artırmak ve ziyadeleştirmek kabil olamaz. Mesele o kuvveti, o silâhı ihzar etmek ve keyfiyetteki imkânı düşünmek lâzım gelir. Onun için harp meselesi siyaset ve iktisat meselesiyle tamamiyle alâkadardır. Birisini veya o birini düşünmek ile olmaz. Üçünde de tevazün ve tevafuk bulursanız pek musip olur. Binaenaleyh bir çok arkadaşlarımızın esas meseleye rücu etmeleri gayet doğrudur. Şimdi burada en canlı mesele ve en canlı meselenin yüreği, ... cidden o yapılmazsa yapacağı iş bir yaldızdır. Nitekim bir defa yaptınız.

Hükûmet ve memleket meselesi hakkındaki bütün nikatı üç dört sual ile vicdanı âlileri ve Heyeti âliyeleri kavrayacaktır. Bu, şundan ibarettir : Harici idaremizde Hükûmet veche olarak hututu umumiyesi var mıdır, yok mudur? Herkes bunu kendi kendine

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

soruyor. Vardır yahut yoktur. İşlerimizin hangi ga yeye doğru bilinerek veyahut bilinmeyerek orsa pupa gittiği keyfiyetidir.

Bir gemi gideceği istikameti bilmezse hedefi şaşırır; Hükûmetin de dahilî idaresinde ve haricî idaresinde gideceği yol belli olmalıdır. Acaba bizimki böyle midir? Hükûmet dahilde şer' ve kanunu (hâkim kılabilmiş midir? Millete, takip ettiği siyasette) (1) samimi itimad, emniyet bahşetmiş midir? Dahilde halkın kalbini mi okşamıştır, yoksa zecir ve tehdit ve zaaf ve tereddiyi mi hâkim kılmıştır? Bunlardan maksadım muahaze değildir, şunu veya bunu muahaze etmek değildir. Çünkü o kendi hakkı idi. Ona ait esasatı kendi yapmıştır. Şunu arzetmek isterim : ... icraiyatı eline alması Hükûmete bir tevcihat vermesi kabil midir? Bir iş külliyatla idare olunmadan onun üzerine uzun müddet imali fikreden bir heyetin kudret ve nüfuzu tekabül edebiliyor mu?

Buna sebep biz hepimiziz... Bunu katiyyen düşünmek lâzımdır. Böyle mesaili umumiye, ki uzun tecrübelerle yetişmiş adamlar ve tecrübelerine (vakıf olunan kimselerden müteşekkil) (2) bir heyeti umumiyede yalnız onun esasatı üzerinde görüşebilir. Bu Devletin idaresinden mesuliyetin bize ait olduğunu anlayıp (ona göre tedabir ittihazı zaruridir. Üzerimize) (3) öyle giyabî bir mesuliyet alıyoruz ki; dünyevî ve uhrevî bir mesuliyet alıyoruz. Ne ise... İcraiyyat bahsine gireyim. Bir sual ile şu noktayı tenvir etmek isterim : İntihap ettiğimiz Vükelâyı umur muhtelif kanaatler takip ederse bunun mesuliyeti kime aittir, bu mesuliyete Meclisi Âliniz ne suretle nüfuz edebilir? Bunun bir yolu var mıdır?

Efendiler; bunda ne dereceye kadar bahşi emniyet ediyorlar? Bize, bunlar asıl temel taşlarıdır. Vekâletlerin idarei umumiyesine âmir olacak makamı icra var mıdır ve bu makamın, hatta müsaadenizle söyleyeyim, bugünkü şekilde mesuliyeti hukukiyesi var mıdır? Efendiler yoktur. Mecliste mesuliyete tutulmakla şimdiye kadar kim ve kaç kişi tecziye edilmiştir? Mesuliyet meselesinde Meclisle alâkadar olan arkadaşlarımızın şimdiye kadar hep söyledikleri budur. Bu kaabil değildir. Yaparsınız belki, faydalı olur mu olmaz mı bilmem. Düşününüz bazı arkadaşlarımız pek muhik olarak ve yürekleri yanmış olarak, ahvali fevkalâde ve vazifei mühimmelerini nazarı dikkate alarak (sarfı makderet etmişler midir?) (4)

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki ibareler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Bu arzuya hiç bir zaman gayrı muhik demem. Yalnız benim arzu ettiğim bunun üzerinde efendiler, iyi düşünmek lâzımdır ve iyi düşünmeye muhtaçtır. Çok tecrübe edilmeye imkân var mıdır, bilemiyorum? Meclisi Âlice keyfiyet başka münasip şekil ve suretle yapılmaz mı acaba?.. Binaenaleyh bu işi bitiriyorum. Ordu ve çare meseleleriyle uğraşalım. Şimdiye kadar arkadaşlarımızdan bazılarının söyledikleri şeyle çare hususunda ne olabileceğini düşünerek kendimce iki çare görüyorum. Meclisi Âliniz, ordusunu daha kuvvetli kavramak, daha kuvvetli bulundurmak hususunda biraz da ilminin, temsilinin... Bu tezahür ediyor ve tekmil arkadaşlarımız böyle söylüyor. Heyeti Vekile ihtimal ki bazı mesaili müçtemian müzakere ve takip için kâfi zaman bulamaz ve ihtimalki kâfi zaman buluyor. Bunu izahat belli edecektir. Bu halde daha kuvvetli şekil düşünmek lâzım gelir. Bir nokta hatıra gelir, yani doğrudan doğruya şekil itibariyledir. İcabederse arzederim.

Birinci suret, icraiyata, kendisinin iştirâki suretiyle olur. Başka şekiller yaparak ve bazı arkadaşlarımızın buyurdukları gibi, Meclis doğrudan doğruya icraî selâhiyeti ifa eder ve arkadaşlarımızın düşündüğü gibi, Meclis Heyeti İcraiyenin müakkibi ve murakibi olarak çalışır ve Vekiller sık sık encümenlere malûmat verir ve binaenaleyh makine beraber yürür ve yakından takip edilir. Filhakika Heyeti Vekilenin sureti intihabı hakkındaki kanunumuzda da bir kayıt vardır ki Vekiller encümenlerin istişaresini alabilir. Bunda gaye, gayet büyük bir serbesti vardır ve icrai vazifeyi deruhte eden arkadaşlar serbest bırakılmak için, Meclisi Âli bugün anı istemiyorsa diğer bir şekil de istimal edebilirsiniz.

HAMDİ BEY (Biga) — Sakarya harbi esnasında tecrübe edildi.

SELAHADDİN BEY (Devamla) — Şekil başkadır, encümenler çalışmalıdır, çalıştırılmalıdır. Başka şekilde yürümez... Lâyü'sel amma yefal. Mütemadiyen çalışmak şartiyle ... İçinde çalışmak lâzımdır. Encümenlerimizin ne yaptıklarını hepimiz biliyoruz. İcraiyat meselesinde Meclisi Âli bir heyet intihap eder. O heyet bu suretle, daha büyükçe arkadaşlar bu kısım ile meşgul olurlar. Birinci ve üçüncü şeklin faydası Vükelayı umurun meşguliyetlerinin kesreti olmak dolayısiyle toplanıp ... vaktetmek üzere kendileri çalışıp ... manasını siz veriniz. Şu üç şekil hatıra gelebiliyor. Daha başka.. Fakat efendiler bu çarelerden birincisi nedir, ikincisi nedir? Bendeniz bunu burada halledelim demem. Çünkü bu gibi mesaili dakika,

Heyeti Umumiyede hallolunmaktan ise bu gibi hususatla ayrı bir heyetin (ariz ve amik tetkikat bir neticei katiyeye isal etmesi daha muvafıktır.) (1) Onlar hatırlatmalı; zabıt kâtipleri uzun uzadıya ... Çünkü Heyeti Vekile ile konuşmayacaktır. Zabıt muharriri gelip ... şu içinde bulunduğumuz meselenin halli hususunda neden dolayı uzun uzadıya münakaşa edelim diyoruz. Filhakika bir kanaatı umumiyedir ve istikameti gösterir. Fakat bu kanaatı umumiyenin maddeten ve tatbikan ne yolda olacağı, siyaset, iktisat ve harp gibi üç âmilin temini için mütehassıslardan mürekkep ve Meclisi Âlinin mazhar itimat ve heyeti memur etmeli. Bu heyet Vekillerle karşı karşıya konuşurlar ve çareler düşünürler. Orduya menabii maliye hazırlamak, orduyu takviye etmek için hazırladıkları bir program ve zeminle ve bir şekil ile karşınıza gelirler. Onun için bendeniz heyeti âliyenin bulacağı çareler içinden en doğru çare olarak ya bu işlerle meşgul olan heyet, bu şekilde intihap edeceğiniz kimseleri Heyeti Vekile ile görüştürerek, müdafaai milliye ve düşmanın tardı meselesinde, düşmanlarla çarpışmak için lâzım gelen tedabiri bilihzar huzuru âlinize getirip burada münakaşa etmek; bu, bir. Ama bu suretle bir hafta vakit geçer. Buna meselenin tahammülü olmaz. Bu ayrı bir meseledir. Tahammülü olmayan mesailde, bendeniz müsaadenizle iki kelime söylemek isterim. Tahammülü olmayan mesailde birincisi göze görünen ordudur. İkincisi; tehlike. Bundan daha büyük gibi. Yani tehlikenin gözümüze gözükmeyen ... Bir kere şu noktayı hatırlatmak lâzım geliyor. Hükûmetin ... bir günlüğü neye mal oluyor ve ne kadar tedarikât vardır? Bu harbi idame ve bir meselei âdiye gibi idame edebilmek için ... lüzumunu Heyeti Vekile tasavvur ve lüzum göstermiştir. Memlekette ne gibi mevada... lâzım mıdır, değil midir? Bu meseleyi bilmiyorum. İspata hacet yok. Acaba böyle harp iktisadiyatı, malî iktisadiyat... ne zaman yapabilir. Acaba bu yoksa bunun mesuliyeti Meclise mi aittir? Hayır görüyorsunuz ki efendiler, Heyeti Vekile meselesi yeniden tetkik ediliyor. İnşaallah yakında Meclisi Âlinize gelir. Meclisi Âlinin mesuliyeti üzerine alması ve o mesuliyeti bir an evvel yakından murakabesi bizim için hayat memat meselesidir.

Şimdi efendiler ordu meselesine geçmek isterim Ordumuzun ilbas, teçhiz ve talimi ve sevki idaresi gibi mesail üzerinde burada müsaadenizle maruzatta bulunmaklığıma müsaadenizi rica edeceğim. Çalışacak çok şey vardır ve çalışılmış şey de vardır. Arkadaşlarımızın muhtelif nikat üzerindeki itirazları, şüpheleri kısmen, kısmı azamı itibariyle muhiktir. Fakat müsaade ederseniz bendeniz biraz izahat vereyim. Bu mesuliyeti müteselsilen bizzat Heyeti Vekilenin görülmeyen maliye umurunda, çünkü o mesuliyeti siz deruhte etmişsiniz. Mesuliyet sizdedir efendim. Mesuliyet... Ben size arzettiğim vakitte... Şeklen üzerinizden götürebiliriz. Mesuliyetini üzerimize aldığımız vezaifi nasıl ifa edeceğimizi düşünüyorum. Kimseye salâhiyet vermeyiz demekle gayet yüksek bir şey ... beş gün sonra salâhiyetimizi bilâkaydü şart verdiniz, efendiler. Dinlemediniz beni, maksadım beni değil, sadayı dinlemediniz. Ne Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiye; onlar için hiç kimsenin gıyabında hiç bir şey söylemeyeceğim. Ne Müdafaai Milliye, ne Erkânı Harbiye. Bunların lüzumu, kumandanlar ve vaziyet hakkında o zaman görüşülür. Encümenleriniz üç encümen ve yani Milli Müdafaa Encümeni ... Benim için sevaptır. Şimdi zabıtları getiririm ki ben kendi başıma iş yapmak için ...

Emrolunan vezaifi ifa ile mükellef bir heyetti. Emrolunmayan şeyler için muamele yapılamaz. Ve bu böyle olduğu için zabıtlarla iştihad ederim. Kendi başıma bir salâhiyet yoktur. Öyle midir Paşa Hazretleri? Efendiler, siz Müdafaai Milliye Encümenine hususî bir vazife vermiş olsaydınız... Kendisine sorarım ki selâhiyeti ne için başkasına verdirdi?

Hulâsa ediyorum efendiler; çok şayanı temenni noktalar vardır ve heyeti âliyenizin orduya temas etmesi çok güzeldir. Çünkü bir hitap ve bir de kıyası takdir vardır. Hesap ile bazı şeyler öğrenebiliriz. Heyeti âliyeniz üç ay evvelki muharebelerde görmüşsünüzdür, yahut bir heyetle kanaat etmek lâzımdır. Bir çok yaralara deva olmak vazifedar olanların hususi ve mahdut tesirlerine karşı siz büyük tesirler yaparsınız. Orduya temas etmek çok iyidir. Orduya ait mesail hususunda burada çalışmak çok lâzımdır. Çünkü bendeniz söyleyeceğim, bu mesele ile alâkadar olan zevatla, arzettiğim gibi harp, siyaset ve iktisat vezaifi hakkında Heyeti Vekileye bir rapor hazırlatırsınız. Kısası budur. Daha fazla söylemeyeceğim. Veyahut Erkânı Harbiye Umumiyenin vezaifi hakkında bir şey söylemeyeceğim. Temenni edilecek şeyler vardır, daha bazı hususat vardır. Daha büyük zarar mı vardır, fayda mı vardır? Onun için sözümü kesiyorum. Esas mesele burada yapılacak mesaili hazırlatmak lâzım.

(1) Parantez içindeki ibareler tarafımdan eklenmiştir. M. Ünver

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Bir heyet intihap buyurun. Halk nazarında fena fena tesirler yapıyor. Binaenaleyh bizim yapacağımız şey nedir? Gelmiş geçmiş şeyleri ihfa ediyor. Bizim yapacağımız şey nedir?

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. (Gürültüler) Efendim; yirmiye mütecaviz takrir var. Bunlar muhtelif maksatlar etrafında toplanıyor. Bu takrirlerden bir kısmı bu mesaili... Bu takrirleri demin bazı arkadaşlarımızın dediği gibi, ihzar etmek ve takrir etmek ve bunlardan bir heyet teşkil etmek, bir encümeni fevkalâde teşkilini rica ediyorlar. Diğer bir takrir de var. Encümen yerine şimdiki Müdafaai Milliye ve Dahiliye ve Hariciye encümenlerini tevhit, müzakere etmesini teklif ediyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey, evvelâ takrirler okunsun da. Bu sonra...

REİS — Şimdi efendim bu iki tarzda, bu tarzda Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi, Erzurum Mebusu Durak ve Fikret Beylerin imzaları ile demin söylediğim bu takrirdir. Bu kabul edilse bile Paşa Hazretleri fikir ve mütalâalarını beyan eder. Verilen takrirler aynen kaydolunacaktır.

FEVZİ PAŞA (Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi) — Heyeti âliyeniz ordu hakkında endişe izhar buyuruyor, siyaseti dahiliye hakkında endişe izhar buyuruyor. Siyaseti hariciye hakkında reis mevcut takrirleri hulâsa ve karara vazetti. Bir de dördüncüsü acizleri beni itham ediyor.

Evvelen deniliyor ki bu işler hakkında ne için söz söylemiyorsunuz? Sonra bunları söylemekle ne yaptığınızı yine söylüyorsunuz ve bize bunu söylemekten maksadınız nedir? Bendenizden ne istiyorsunuz? Bendenizden istenenler şu hulâsa ettiğim hususlardır. Müspet bunlardır, değil mi efendim. Şimdi efendim Meclise ne için bunu sevkettiğinizi, bunları tafsile hacet yok. Söylecek vazifedir. Malûmu âliniz bendeniz iki buçuk ay evvel ordudan buraya geldim. Ordunun harekâtı taarruziyesini idame, lâzım gelen malzemenin sevk ve tedarikini temin ve kış gelmeden taarruza sevketmek imkânını temin buraya geldim. İki ay içinde bunu tedarik için uğraştık. O sırada bu ... zannedersem karar böyle idi ve ol vakit dedim, ki taarruza hazırlanıyoruz. Mamafih düşmanda ümidi muvaffakiyet, son zamanda ümidi muvaffakiyet gösteremeyen taarruzu ... bundan sonra efendim takriben bir hafta geçti zannedersem, bazı yeni yeni malûmat alıyordum. Yeni yeni tekemmül ediyordu.

Heyeti Vekile arkadaşları arasında tabiî siyasatı umumiyeye ait olduğu için malumatı mezcederek, ehemmiyetli görerek Meclisi Âlinizi haberdar etmeği ve Meclisi âliniz bize evamiri müveccehe vereceği için... bir misal ile arz edeyim. Meselâ vaziyet emin, salim görüldüğüne nazaran, burada memleket dahilindeki gayri tatbiilikleri defederek memleketi tabii bir hale ifrağ için bazı arzular dermeyan olunabilir. Vaktiyle ahvali umumiyeden haberdar etmezsek bundan dolayı bir... meselâ heyeti aliyenizde istiklâl mahakiminin refine dair bir karar sadır olabilir ve bunu bize sormaksızın verebilirsiniz. Fakat bundan dolayı bir fenalık zühur ederse bizi mesul edersiniz. Evet bunun refinden dolayı bir fenalık zühuru melhuz iken niçin bunu yaptınız, niçin bizi haberdar etmediniz, aman siz yaptınız diyemeyiz. Bunu yapmışsınız biz diyemeyiz. Çünkü vaktiyle heyeti aliyenizi tenvir edip ondan sonra fenalık olursa biz teberri etmiş oluruz.

Sonra efendim, arz ettiğim veçhile, bu mâlumatın husulü eski olabilir. Fakat sonuncu yeni mâlumattır. Bendeniz bunu belki üç dört ay sonra bu vekayiin ihtimali olduğunu söylediğim sırada bazı arkadaşlar buyurdular ki; Hükümet böyle üç dört ay evveli görecek Hükümet uykuda demektir. Biz üç dört sene evvel.... bunlar pek kısa görgülüdür, diyerek burada mütalaa vermeli idiler. Efendiler vaziyeti hepimiz biliyoruz. Tarihi üç kuruna ayırırlar. Kurunu ulâ, vusta, uhra, ve hazıradır. Tarihin en büyük inkilâbını yaşıyoruz. Bunda benim gibi âcizi değil, efendiler, arkasında dünyalar bulunan Amerikalıların Reisicumhuru Vilson dahi en nihayet mecnun diye bir kenara atıverdiler. Bunun için üç dört senelik vekâyiî zaptederek söylemek keramete mütevakkıf olduğunu söylersem beni tahtie buyurmayınız. Bunda bir hesabım vardır, onu arz edeyim. Malumu âliniz zaman kıştır. O halde üç dört aylığı nasıl bulursunuz? Yalnız harekâtı siyasiyeye müsaittir. Baharlarda yapılacak harekâtı Teşkilât ikmal eder. Tertibat müşkilâta tesadüf eder. Aldığımız malûmat keramete mütevakkıf değildir. Aynı zamanda Beyefendiye cevap verebilmek için ve önümüzde de...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Paşa Hazretleri, İzmir'e çıktığını haber verdiğiniz beş bin İngiliz kıtasının üç dört ayda değil Eskişehir uğruna üç dört günde gelebileceğini düşünerek...

PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Şimdi efendi; aynı zamanda Beyefendiye cevap verebilmek için bendeniz üç, dört ay sonra olacağının delilini arz ettim. Başka bir şey dermiyan etmiyorum. Mamafi

bu yarın olmaz. Bu gün olmaz diye bir fikir dermiyen etmiyorum. Ona göre davranmak lâzım gelir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşam bu da morfin olmasın.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Hükûmet ne yapmış, izhara olunuyor, ve ne istiyor onları arz edeceğim; ordu hakkında endişe izhar olunuyor, bunu da arz edeceğim. Evvelen; gerçi Kumandan Paşa Hazretleri ordunun başında bulunuyor. Gelip izahat verecektir. Gözü ile gören bir kumandanın avdetiyle vereceği malumat elbette daha katidir. Benim de vereceğim malumat işaratı resmiyeye müstenittir. Vaziyet daha iyi tenevvür edecektir. Benim verdiğim malûmatı da hakikî olarak kabul edebilirsiniz ve tabiatiyle itimat edersiniz.

Şimdi efendim bunlara cevap vermeden evvel Riza Bey biraderimizin üç suali vardır. Riza Bey Ordumuz mukavemet edebilir mi, cephanesi var mı, büyük bir muharebe için erzak depo edilmiş midir? dediler. Evet ordu taarruza mukavemet edebilir. Büyük bir muharebe için erzak depo edilmiştir.

SELAHADDİN BEY (Mersin) — Paşa Hazretleri, bendenizin anladığım bir nokta için sual edeceğim. Belki memleketimizin erzakı vardır. Fakat iaşe meselesi ordu gerisinde gayri kâfidir, yapılacak şeyler vardır. Bunlar yapılmadıkça bendeniz nikbin olmamakta haklıyım, bendenizin kanaatım budur? Bunlar yapılmadıkça nikbin olmak istemiyorum.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Müdafaa halinde sarfolunacak cephane ile taarruz harbine sarfolunacak mephane arasında 1 2 nispetinde fark vardır. Bugün taarruz harbi için cephanemiz ikmal olmamıştır. Müdafaada ne oluyor? Zeminliklerde, siperlerde muharebe edeceğiz. Taarruzda biz açıkta muharebe edeceğiz. Erzak meselesi; evet geride bir mevkii mustahzarlarda Ordu iaşesinin taarruzdaki hale nispetle kolay olmadığını Selahaddin Beyefendi itiraf ederler. Yani müdafaada bulunan bir orduyu beslemekten güçtür. Taarruz etmek için ordumuz - heyetialiyenizden bazı arkadaşlarımızın haberi vardır - kâmilen kaniler ki iş göremez. Bazı yerlerde de otomobil istiyoruz. Bu otomobillerin bir kısmı gelmiştir. Yedi bin beş yüz deveye ihtiyaç vardır. Bunun için teşebbüsatta bulunduk, maatteessüf üç bin deve tedariki için ahalinin develerine müracaat ediyoruz. Karar verdik, dedik ki, Deveciler gelsinler, beraber.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad) — Devecilerle beraber istemelidir.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim bunun için karar verdikleri, - bu develeri, devecilerle beraber alalım, askerlikten te'cil edelim ve ücreti nakliye verelim, dedik. Fakat gelmediler (Şahsan çalışsınlar sesleri)

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim; Müdafaai Milliye Vekâletinde müthiş bir müşkilât varmış. Günlerce yalnız insan meselesinden dolayı eshabı mesalih sürünüyormuş.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Şimdi efendim, cephanemiz geçiyor. Şüphesiz bunlar taarruz hazırlığıdır. Efendiler, biz taarruzdan vaz geçmiş değiliz. Fakat noksan vasıta ile taarruz etmek, geçen gün arz ettiğim veçhile, doğru olamaz. Sarıkamış fekâketini davet etmeğe sebep yoktur. Tesadüfe bağlı bir harekete girişemeyiz. Fakat müdafaa için hazırız. Gelirse göreceği de var.

Şunu da arz edeyim ki efendiler, ordumuz düşmanın taarruzuna maruz kalabilir ve bu taarruzda düşman, meselâ Dinar'a, Sandıklı'ya, Denizli'ye tevecüh edebilir. Buralarını aldıktan sonra büyük bir taarruzla Sakarya'da yaptığı harbi yapamaz. Bizim üzerimize müessir ve Avrupa'daki müzakeratı siyasiyede müessir veyahut gazetelerde okuduğunuz veçhile Anadolu'da bir Hıristiyan Vali vesaire gibi bazı tedbirlerle Trakya'yı Anadolu'da birakmak ve Trakya'yı kurtarmak, döktüğü kanları telâfi etmek.

HAFIZ İBRAHİM BEY (Isparta) — Yalnız Dinar'la iktifamı edecek?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Zayıf noktalarımızdan ilerliyebilir. Fakat oraya geldikten sonra düşman duracak mı, durmıyacak mı? Orası askerî bir meseledir. Rica ederim buralarından bahsetmiyeyim. Ordunun son vaziyeti, ki endişe buyrulan kısmı arz edeyim. Her gün Ordunun vaziyetlerini tetkik ediyoruz. Ne kadar firar ediyor, ne kadar hasta oluyor. Ne kadar kalıyor. Ordumuz aç, çıplak deniliyor. Her gün alıyoruz, her gün okuyoruz, cetveli. Meselâ en son aldığım hasta ve mecruh cetvelinde yevmiye iki hasta olmuş, 103 nefer hastahaneye gitmiş miktarını söylemek istemem. 13 nefer tebdilhavaya gitmiş. O halde Ordu mevcudundan hasta olarak kırk nefer var. Firar olarak, onu silahlı 106 nefer firar etmiştir. Bu, bir günde olmuştur. Altı nefer derdest olunmuş, 66 nefer firardan gelmiştir. Yalandır bu istatistik efendiler. Hep böyledir, vasatisi budur. Hepsini alayım dedim, bu geldi bunu aldım. (Gürültüler) Konya ahzı asker kalemi...

OSMAN BEY (Lâzistan) — Rica ederim, arkadaşlardan, hepimiz de dinleyelim.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Olabilir, efendim mübaliğa edilir. Ordu mevcuttur. Yüz yirmi bin kişi firar etmiş demek, Ordu yok demektir. Bu nasıl olur efendim? Ordu halen mevcuttur, lehülham. Gelenle giden arasında 36 farkeder. Bu cihetler efendiler, ordumuzun yevmî zayiatı binde yarıma baliğ olmaz. Diğer ordularla mukayese edilirse şayanı şükrandır. Harbi umuminin istatistikine müracaat edilirse gerek harp senelerinin... kıyas edilirse, bunu yapanları tecziye ederiz, şayanı şükrandır. Başka bir şey diyemem. Bu yalandır, doğrusu ispat edilirse bunu yapanları tecziye ederiz. Hatta idam edilir. İşte bu firar meselesi. Bunlar resmî vesaiktir. Bunlar gaip olacak değildir. İşte efendiler bu firar meselesinin böyle tutulabilmesinde sebep de şüphesiz ki istiklâl mahkemelerinin büyük tesiri vardır. Onun için bizim malûmatımız olmadığı halde İstiklâl mahkemelerini kaldırırsanız - tabiî ve ben size gelip söylemezsem - mesuliyet size aittir.

Sonra efendiler; vasatî iaşe kadrosu üç bin yüzdür. Bu, iki bin dokuz yüz ile üç bin yüz arasındadır. Vasatisi üç bin kaloridir. Hayvanata vasatî üç kilo arpa verilmiştir.

Sonra efendim Sırrı Bey biraderimizin sulleri vardır. Onlara cevap vereceğim. Erkânı Harbiyemizin menabiî hususiyeden aldıkları haberler nedir? Bu haberler hep gazete havadisidir, kıymeti yoktur. Paralarımız heder oluyor. Bendeniz bu havadisleri söyledim. Heyeti aliyeniz bu havadis üzerinde üç gün müzakere ettinizse o halde mesuliyet size ait. (Gürültüler) Malumu âliniz efendiler, benim maruzatım arasında gazete havadisi de vardır. Bunun İngiliz gazetesi ismini söyliyerekten de arz ettim. İngiliz efkârı umumiyesinin bir numunesi olmak üzere de arz ettim. Bunlar efkârı umumiyenin mâkesidir. Gizli bir casusum var desem inanmazsınız tabiî ve benim bildiğim malûmat ve size arz ettiğim hususat bu gazetelerden alınmış değildir efendiler.

Kolordu teşkilâtından bahsettim. Meclisi Kıralî de gazete havadisidir. Fakat gazete havadisi olmaya ordu teşkilâtı ve sevki idaresi hakkındaki malûmatımızdır. Düşman ordusunun kuvvei harbiyesi düşmüş, Ordusunun sevki idaresi düşmüş, buna dair malûmatımız vardır. Bu doğru değildir. Bu üç fırkadır. Kolordu yapıyorlar. Bunlar tabiî gazete havadisi değildir. Bunlar doğrudan doğruya alınmıştır.

Bundan sonra bazı sualler irad edildi. (Sırrı Beyin sualini okur) Hariciye Vekilinden ikide bir de soruyorsunuz. Siz bizim siyasetimizi tahkik etmek istiyorsanız hücüm etmeğe hacet yoktur ve zannedersem tabiî bir iş idi ve ben onun için uğraştım ve yapılamadığı esbabını arz ettim. Tabiî heyeti aliyeniz tahkik eder. Bunun mesulleri kimlerse mesul edilir. Veyahut imkânsızlığından neşet etmişse tabiî ona bir şey denemez. Veya casusluktan dolayı olmuşsa buna bir şey denemez. Ordumuzun aç ve çıplak olmadığı meydandadır. Elbise noksanını ikmal etmek için uğraştım. Şu kadar gelir, dediler. En nihayet noksanını geldim heyeti aliyenize arz ettim.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Gelen 25 bin elbiseden efrada hiç bir tane verilmediği söyleniyor. Acaba efrada verilmediğinin sebebi nedir? 20 bin adet Selânik Fanilâsı vardır, neden verilmiyor?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bendenize ihbar ettiler. Tahkikat yaptım. Hilâli Ahmer'den alınan fanilalar 15 bin adettir. Cepheye sevk olunmuştur, eğer zabitan alıp satıyorlarsa hemen haber veriniz, yolundadır. Bu da kâmilen cepheye gönderilmiştir. Gören varsa bildirsinler.

SABRİ EFENDİ (Siirt) — Bendenize 40 bin, dediler. Zabitan alıp satıyormuş, dediler. İhbarat böyledir.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Sonra efendim 3 ncü sual; askerin iaşe, ilbas ve teçhizinden Müdafaai Milliye Vekâleti mesul olmakla beraber, Harekâtı askeriye icrası her türlü levazımın miktarı matlubunda olmasını istilzam edeceği malûm olduğuna göre, askerlerin ilbas, iaşe vesairesi hususunda niçin Meclise malumat verilmemiştir? Nakıs verildiği için kuvayı milliyenin tenakusuna sebebiyet verilmiştir. Bunu arz ettik, buraya geldik. Bunu tahkik ettik. Hepsi çıplak değildir. Fakat taarruz etmek için kâfi olamadığından dolayı harekâte geçilmemiştir.

SIRRI BEY — Sorduğum da odur Paşa; niçin ilbas edilmedi? İki buçuk ay geçtiği halde niçin bize söylemediniz? Cenabı Haktan tazarru etmekten başka çare yoktur. Ben bunu vazifedarana söyledim.

MAZHAR BEY (Aydın) — Bendeniz bu meselenin iyi anlaşılamadığına sahibim. Zatı âliniz taarruzda tekaddüm edilmek lüzumuna kailsiniz ve bunun kış gelmezden evvel yapılması hakkında mütalaa buyurdunuz. O zaman tabiî mütalaatınızı lâzım gelen makamata bildirdiniz. Size lâzım olan elbise vesaireyi kış gelmezden evvel yetiştireceklerini söyliyenler bilahare yapmamışlarsa...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — İzhar ediyorlar.

MAZHAR BEY (Aydın) — Vermediklerinden dolayı aranızda bir ihtilâf bulunduğuna zaip oluyorum.

Herhalde zatı âlinizin arzusu infaz edilmemiş. Ben yap dedim. Bu adam yapmadı demediniz.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Geldik Meclise söylüyorum ve tam vaktinde söylüyoruz efendim.

MAZHAR BEY (Aydın) — Vakti muayyeni geçti.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Neden dolayı olduğunu gelip burada malûmat verecektir. İngilizler Faysal lisaniyle müslümanlar arasına koymak istedikleri tecevütü izale ve vahdeti idame için Şeyh Sunusî Hazretlerinden istifade olunuyor mu?

Şimdiye kadar bunun mesaisinden istifade ediyoruz ve bilhassa Faysal'ın yapmış olduğu melanet ve hiyanete karşı küstürmemeye dikkat ediyoruz. Muhassesatını artırıyoruz. Arzularını kanun dairesinde isaf ediyoruz.

Buradaki Rus sefareti Fransızlarla yapılacak ittifaklarda bazı fedakârlıklara katlanmamızın faidelei olacağına muaheze ve hatta hasmâne vaziyet alması ne demektir, ne sebebe mebni olabilir? Hatta Çiçerin, notasında bunu tekrar ediyor. Ancak diyor, biz garp kapitalizminin yavaş sizin memleketinize girerek sizin iktisadî esarete düşmenizden korkarız. Efendiler, hiç bir Hükûmet diğer hükûmete bunu yapmayınız demez. Biz tabiî muhadenet ahitnamesi yapdıksa esarete girmedik efendiler. Onlara dedikki, siz nasıl İngilizlerle iş yapıyorsanız, biz de Fransızlarla görüşebiliriz, yapabiliriz. Şimdi niçin böyle oluyor? İnkilâp Hükûmetleri bilhassa böyle inkilap yapanlar daima müvesvis oluyorlar ve her gün memlekette ihtilâl çıkarıyorlar. Bunların garp hudutlarında iki komşusu vardır. Birisi Lehistan, diğer Romanya'dır. Geçenlerde tabiî gazetede okudunuz. Benim Romanya'da, Lehistan'da kimsem yoktur. Tabiî gazetelerden alıp söyliyeceğim. Oradan aldığım malûmata nazaran hatta, Anadolu, Rus telsizinden aldığımız malumata nazaran Avrupa ajansları başka türlü malûmat verdiler, Rus telsizleri başka türlü malûmat verdiler. Ukraynada ihtilâl oldu. Avrupa dedi ki; Kiyefi aldık. Mağlup ettik. Aynı zamanda Fransızların yine bizimle dost olması (Gürültüler) siz bizim aleyhimizde ittifak ediyorsunuz. Yani Kafkasya'ya hücum edeceğiz diye beyan etmiştir. Kendisine lâzım olan teminat verildi. Ruslar da, Çiçerin de, kanaatlarımız vardır. Evet kanaatımız vardır. Siz yapmazsınız diyorlar. Belki biz taaruz ederiz diye daha kuvvetli bulunmak istiyorlar. Sonra biz sorduk, dedik; niçin bu askerleri getirdiniz? Bize cevap verdiler. Hayır biz size dostuz. Sizden bir şey beklemeyiz. Yalnız Gürcistan'da harekât vardır. Bu harekâta karşı tedbirli bulunuyoruz.

Sonra efendim, bazı eşya, cephane vesaire gönderiyorlardı. Bunların daha başka vaidleri vardı, onları şimdilik leytelal ile vakit çeçiriyorlar. Bizden iştibah ediyorlar. Bu iştibahlarına biz sebebiyet vermiş değiliz efendim. Bunlar diyor ki bizim siyaseti hariciyemiz karma karışıkdır. Böyle yapdık, bu böyle değildir arkadaşlar. Heyeti aliyeniz vekâletile müşerref olduğum zaman o vakit Celâleddin Arif Bey de dahildi. İlk içtimada; ne yapacağız, şarka mı, garba mı? teveccüh edelim dedik. Neticede şarka dedik, daima şarka dedik ve ondan sonra döndüğümüzü hiç bilmiyorum. Daima şarka dedik ve şark ile anlaşmağa çalıkdık. Burada gösterdiğimiz samimiyetin tesirilediir ki cephane ve para aldık. Şüphesiz bunları o zamandan itibaren İngilizlerin tesiri olduğuna en büyük delil. Bizim Bekir Sami Bey heyeti Londra'da bulunduğu sırada Ruslar bize silâh ve cephane gönderiyorlardı. Hatta diyebilirim ki efendiler, Moskova da işte böyle vaziyetler ihdas ettiler. Yine bize karşı böyle şüpheli davrandılar. Hattâ diyebilirim ki Moskova muahedenamesi de bizi kendilerine bendedecek bir şeydir.

ABDULGAFUR EFENDİ (Karesi) — Moskovada'ki ceryanı aleyhimize teşdid etti.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Arz edeyim efendim, böyle bir şeyden resmen bizim malûmatımız yoktur. Teklif olunmuş bir şey değildir. Bu, Loyyd Corç tarafından yapılmış bir bloftür. Zannetmeyiniz ki yalnız bize yapdılar. Bizim heyeti Londra'ya davet ettikleri vakit kendileri de bir heyeti Kâbil'e gönderdiler. Ruslara diyorlar; şark milletlerini bizim aleyhimize kışkırtma, sonra biz onlarla birleşiriz. Onlarla aleyhinize yürürüz. Kâbil'de sana - 20 000 - silâh, şu kadar lira haydi Rusya'ya hücum et. İşte vâsi Türkistan, Buhara, Hayve de... Ve bize belki Bekir Sami Beye bizimle beraber olursanız... Belki bazı kandırmak için söylenmiş olur. Adamlarımız tarafından teklif edilmemiştir. Biz onlara öyle bir emir vermedik. Bekir Sami Bey kendisi yapmıştır. Bu, maalesef Bekir Sami Bey tarafından yapılmıştır. Bize itiraf etmiştir, yani Bekir Sami Bey itiraf etmiştir. Fakat bendeniz bu meselenin Bekir Sami Beye atfolunduğuna nazaran ...hiç böyle bir şey yoktur. Bendeniz Bekir Sami Beyi müdafaa etmiyorum, Bekir Sami Beyi müdafaa etmek için söylemiyorum. İzharı hak için söylüyorum. Yoksa bir dakikada bu kadar şey olmaz. Bu malûmatım Heyeti Vekilede konuşulmuş bir şey değildir. Bekir Sami Bey gelir, sorar, anlarsınız.

EMİR PAŞA (Sıvas) — Mademki kendisi burada yoktur. Şahsından bahse de burada lüzum yoktur.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Sonra efendim yani şark siyasetine ait olarak söylediğim bundan ibarettir. Şark siyasetinde daima Rusların bizimle dost olacak surette hareket etmeleri için samimiyet göstermişiz. Fakat İngilizler, Fransızlar bizimle müzakereye girdiği vakit bizden iştibah ediyorlar. Çünkü efkârı Bolşevike onları teşviş edebilir. Yine iştibah ediyorlar. Çünkü onların efkârını teşvişe düşürmüşlerdir. Onların efkârını teşviş edebilir.

Sonra efendim, casus hakkında Şeref Beyin bir ifadesi vardır, kaydetmiştim. Bunları daima millet nazarında lekeleyip, mahkûm etmek için olabilir. Biz tabiî bunları istiklâl mahakimine veriyoruz. Tabiî onlar da muhakeme eder, ayırırlar. Mamafi üçüncü bir cins daha casus vardır. Anlar da İngilizlerin iki yüzlü casus tabir ettikleridir. Bunlar hem bize, hem onlara haber veriyorlar. Çünkü bunların bizim nemizi anlamak istediklerini öğreniyoruz ve ona göre hareket ediyoruz. Efendim, size mi efendim esas bir adama itimat olunmaz. Muhtelif menabiden alınır, tespit olunur. Cepheden alınır, geriden alınır. Hepsini tespit ettiler. Hangisi akla makrun, hangisi sakatsa gayri ona göre hareket eder, muayyen değil. Hatta bendeniz bunu arzedeyim, zâti âlinize ... Böyle bir kâğıt elime geçti.

Sonra, bazı yerlerden elde ettiğimiz malûmata göre Kayseri'den... demek ki biz onları aldattığımız gibi, onların da bizi aldatmak ihtimali vardır. Sonra efendim; Rusların bizim sahillere gelmesine mani olduğumuza gelip çirkin muamele gördüklerine dair beyanatta bulundu. Bundan tabiî malûmatım yoktu, şunu da arz edeyim ki bizim adamlar da tamamile hüsnü muamele görmüş değildi. İki adamımızı tuttular, kurtarabildik. Çünkü kaçakçılık yapıyor diyorlar. Şüphesiz mesele bundan ibarettir. Lâzistan sandalcılarından...

OSMAN BEY (Lâzistan) — Efendim bendeniz arz edeyim; hiç arzu etmediğim halde yaptığım şeyleri söylemek güçlüğünde bulunduğumdan müteessirim. Fakat beni itap altında bulundurdular. İzharı hak için bazı hakikatler ...Ben müdafaai meşrua halindeyim ve aynı zamanda izharı hak için bazı...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Osman Bey buyurdular ki; biz İnönü muharebesinden sonra Müdafaai Milliye Vekiline ne istersek verelim dediğimiz halde o kabul etmedi. Bendeniz, çok şuhudda vardır, isbat edebilirim. O Meclisde beni çağırdılar. Bendenizin sözüm budur: Elimizdeki vesaite göre asker saklıyalım, ihzar edelim. Memlekette umumî bir seferberlik açacak olursak İngilizlerin plânı olan yıpratma harbinde bizi çarçabuk eskitirler. Yüz bin tüfenkimiz varsa, yüz bin asker alırız. Bu suretle ilerleriz. Sonra efendim, bendeniz gerek hariçten silâh mübayaa, gerekse bu silah geldikten sonra muhafaza için 12 milyonluk bütçe istedim. Fakat heyeti aliyeniz 4 milyon lira verdiniz. Bu bütçeyi Heyeti aliyenize takdim ettik. Henüz tasdik olunmamıştır. Reddettiğime dair olan beyanat bu suretle kuvvetini zayi etmiştir. Çünkü ben para istemiş, para verilmiş de yapmamış isem, o vakit müttehem olabilirim. Bu suretle hareket ettiğimden dolayı zannetmem ki müttehem olayım.

Sonra efendim, acaba İnönü muharebesile, Sakarya muharebesi, Eskişehir muharebesi arasında geçen zaman zarfında - Rıza Nur Beyin geçen gün söylediği veçhile - ben uyuyup boş vakit geçirmişim. Burada bulunmayan arkadaşımız Rıza Nur Bey... bunu arz etmek isterim. Tabiî bir çok mantık ve muhakemat sözlerile sizi tasdi etmek istemem. Ancak bir katiyeti riyaziye ile pek az sözlerle bunu isbat etmek isterim. Malûmu âliniz İnönü muharebesinde bizim kuvvetimiz, düşmanın kuvvetinden biraz ziyade ve bugün heyeti aliyenizin en büyük bir muvaffakiyeti varsa İnönü ve Dumlupınar mevkiini kazanmaktır. Çünkü bunları kazanmakla diğer muzafferiyetleri ihraz ettik. Üç misli kuvvetine karşı o vakit düşman hata etmeyip, biz onların hatasından istifade kazanacağımız zaman zarfında kıtaatımızı toplıyabilir miyidik? Demek ki o muharebeleri düşmanın hatasından istifade ederek kazandığımızdan dolayı, sonraki zaferleri kazandık. O vakit heyeti aliyenizin iltifatına mazhar oldum. Zannetmeyiniz ki ben taltif ve teşekkür düşünüyorum. Hayır efendi; benim bugün en büyük sevincimi mucip olan şey nedir, biliyor musunuz? Arkadaşlar ne zaman muvaffakiyet hâsıl olur? Heyeti aliyenizden arkadaşlar gelir de, beşuş bir surette gelir de arzı izahat istedikleri vakitte ve işte benim en büyük lezzet duyduğum o zamandır. Şunu arz edeyim ki beni tahtie ettiğinizden dolayı müteessir oluyorum. Şimdi bana böyle gadubana bir surette hücum ediyorlar. Bu samimî arkadaşlar ne kadar samimî iseler; beni ... hakları vardır ve bundan dolayı ben müteessir olmıyorum. Ben kendimi nutuklarla müdafaadan ise, muvaffakiyet istihsal ederek arkadaşlarımın yine beşuş çehrelerini temin edeyim, diyorum. Ben kendimi müdafaa et-

mekle, mantıkî söz söylemekle uğraşıyorum. Bunun için efendiler. Sırrı Beyi işhad ederim. Sırrı Bey geçen sene cepheler bozulduğu vakitte beni tahtie etmişti. Sonra İnönü muharebesini kazanmak için, Sırrı Beyi memnun etmek için çalıştım. Onu arz ediyorum.

SIRRI BEY (İzmit) — Bu irad ettiğim sualler sizin mevkinizi tezelzüle uğratmak için değildir.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Kendi kumandasında olan bir zatı ... Fakat size bu suale ... Bendeniz efendim, demin İnönü muharebesinden sonra son top mermisi patlayıp - tehlike geçmişdir demiyorum- Bendeniz efendim; düşman İnönü muharebesinden sonra, yani Dumlupınar'da son mermisi patlayıp da, ki bir ay sonra muharebe bitmiştir. Ordumuz iki buçuk ay zarfındaki iki üç misli tezayüt etmiştir. Bu hakayiki riyaziyedir. Bakarsanız efendiler, iki ay evvelki haline, ondan sonraki halimizi de görürsünüz. İki buçuk ay sonra ordumuza bakarsınız. Bütün bunlar derecesinde dinmiş, o müddet zarfında bütün vesaite malik olduğu halde, sülüs derecesinde tezeyyüt etmiştir. Uyuyan bir vekil bunu yapamaz.

Sonra efendiler; Sakarya muharebesinde Heyeti aliyeleri muzafferiyet kazanmıştır. Buna şüphe yok. Onun için en büyük âlet cephanedir. Eğer vekiliniz uyumayıpta dört bin ton cephaneyi yığmamış olsaydı bu muvaffakiyet kazanılmazdı.

Bu cephaneyi nasıl naklettiğimi arz edeceğim. Bana 12 milyon lira vermediler. Osman Beyin dediği gibi, eski bütçe ne ise yine onu verdiler. Eski bütçe ne ise, ben Salahattin Beye teşekkür ederim. Miktarını arz edeceğim. Rıza Beyin buyurdukları veçhile iki bin ton vesaitimizle bu cephane iki buçuk ayda gelirdi. Ben bir ayda celbetmişim. Bu cephane ve cephaneye verdiğim cephaneler iki buçuk ay zarfında...

Sonra efendim; zanneder misiniz ki elimizdeki toplar, tüfenkler hep Rusyadan gelmiştir. Hayır, kısmı küllisi bizimdir. Muharebe yapan toplar Osmanlı toplarıdır.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Bu cephane olmadan muharebe kazanılmazdı. Refet Paşa muharebe devam ettiği müddetçe Refet Paşanın... ve hatta efendiler bugün sevklerden fazla daha sevkler topladıksa yine Refet Paşanın himmetiledir efendiler. (Gürültüler).

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim; en ziyade münakaşa olunan cihet de ikilik meselesidir, askerî mülkî idaresi arasında ikilik meselesi. Dört tarafta muharebe eden bir millet ve dahilinde ihtilal zuhur eden bir millet şüphesiz ki cephelerinde harp eder, asker sarfeder. Dahilî ihtilallerini de dahilî cephe suretinde yine asker idare eder. Dahili ve harici cephe namile iki cephe teessüs eder. Her tarafta Rusya'da da böyle olur, Almanya'da da böyle olur. Çünkü en büyük tehlike nerede ise askeri mümkün olduğu kadar oraya sevkedecektir. Mümkün olduğu kadar diğer yerlerde az bırakarak askeri mühim yerlere, başka yere sevkeder. Nitekim Sakarya muharebesi kazanıldıktan sonra iki fırka, iki üç alay süvarimizi geriye sevkederek bir muvaffakiyet elde edilmiştir. Bunu biz biliyoruz. Tedricen kaldırmağa başladık. Şark cephesi ... aynı zamanda kış geldi. Düşmanın harekatı olmak zamanı teehhür etti, düşman harekâtı azaldı. Tabiî bahara daha ziyade temin edilir.

Sonra Heyeti Aliyeniz bize bir veçhe tayin ettiniz, ikilik istemeyiz dediniz. Dahiliye vekili asayişten mesuldür. Vaziyete hâkim olsun. Vaziyetin icabatını derk ederken bunu ifaya başladık ve bir aydan beri memleket dahilinde İdarei Örfiyeyi lağvettik ve Dahiliye Vekili vaziyetten tamamile mesul olarak, memleket idaresini ifa etmektedir. Harp mıntıkaları yalnız Garp cephesinden Akdenize kadar devam eden mıntıkadır. Aynı zamanda Dicle ile İran hududu arasında Irak hududu henüz tespit edilmemiş olduğundan bir de orada harp mıntıkası vardır ve İngilizlerle orada daima hali temasta bulunduğumuz için... Başka yer de kalmamıştır ve idarei örfiye yoktur. Memleket dahilinde birtakım vesikalar ve sansürler kaldırıldı. Bunun yerine herkes nüfus tezkeresini... Vaziyet müsait oldukça, bu suretle görülüyor ki vaziyet imkân verdikçe her veçhenizi tamamen tatbik ediyoruz.

M. DURAK BEY (Devamla) — Şark cephemizde idarei örfiye yok mu?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bir kısımla bir de burasıdır. Orada almazlar ve cenupta almazlar. Cephede sırf düşmanla temasta bulunan alaylar alır. Diğerleri almazlar.

CELALETTİN ARİF BEY (Erzurum) — ...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — O cephenin sağ cenabı İran ve Elcezireye kadar imtidat ettiği için tutuyoruz. Onu tutmakta münasip gördük. Gerçi cephenin bir kısmında sulh iade olunmuştur.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Şark cephesinde umuru askeriye ile umuru siyasiye ayrı ayrı zatlara mı tevdi olunmuştur? Umuru askeriye ayrıdır. Kafkas Hükûmetlerile arasında yapılan muamele Batum'da Türkiye halkından bir sıfatı resmiye takınan

biz Batum'da dağıtacağız... Ruslar bu vazifeyi ifa ettiler mi etmediler mi?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Malumatım yoktur. Bu efendim, bir esliha efendiler, İtalya ile geçen seneden beri bizle müzakere olunan bir silah meselesidir ve bu bir çok miktar söylemiyorlar. Bu takriber beş bin kadar silahtır. Bazı aksamını vapurlara koyduk dediler. Bir ay, sonra iki ay bizim oradaki mümessillerimiz de vapurlara koyduk dediler. Hareket ediyordu. Kırmızı fener asılacak, beyaz asılacak? Sonra o günlerde bir düşman tayyaresi bizim hatlarımız üzerinde gezerken bizim arazimize düşmüş. Bunun içindeki esirleri bizim jandarmalar tutuyor ve tayyareyi de alıyorlar. Haber alıyorlar, İtalyanlar bunları bize veriniz diyorlar. Bunlar bizim arazimizde tutulmuş zabtederiz deyoruz. Olurdu olmazdı diye münazaa oluyor. Efendim; bu iki Yunanı esir ederler. Böyle söylersem duyulur efendim. Bu iki Yunanı esir ederler ve bu tayyareyi de tabii zabtederler. Tayyare dursun burada derler. Esir Yunanlıları alır, götürürler. Tayyareyi de almak isterler. Bu suretle Cenup cephesi kumandanlığında bulunan zata iş akseder. Bizimkiler vermezler, tayyare de burada dursun derler. Bu suretle oralarda bir hak iddia ediyorlar. Bizim memleketimizi keşfetmek istiyen tayyareyi tuttukları halde onu almak istiyorlar. Adamları alıyorlar, cephe kumandanı tayyare ve esirlerin iadesini talep eder. Serbesttir, çekilebilirsiniz derler. Bu suretle oralarda bir hak iddia ediyorlar. Bizim memleketimizi keşfetmek istiyen tayyareyi tuttukları halde onu almak istiyorlar. Adamları alıyorlar ve fakat tayyare ve esirleri talep ederseniz biz cephaneyi vermeyiz derler. Bizim memleketimize düşen tayyare nasıl size verilebilir?

Efendim; bazı mektepler açmak istiyorlar. Dedikleri şudur: Bir muahede akdolunmuştu. İtalya ile bunu tastik ediniz diyorlar. Bir de mektep açmak istiyorlar. Biz rüşvetle herkese verecek değiliz. Silahı verip vermiyeceği meçhul olan bir şeyi tastik ettikten sonra ve kabul ettikten sonra, istiklâlimizi kendi elimizle baltalıktan sonra; bunun için biz dedik ki biz efendiler memleketimizi rüşvetle herkese verecek değiliz. İstiklâlimize dokunan hiç bir şeyi kabul edemeyiz. Mamafih efendiler zannet misiniz ki o silahlar yola çıktığı halde... Çünkü bilahire satın aldığımız silahları bilahire Yunanlılara ihbar ettiler. Yolda tuttурdular. Mücahede ediyoruz. Bu gibi şeyleri kabul edemeyiz. Burası bizim memleketimizdir, biz istiklâlimiz için muharebe ediyoruz.

REİS — Başka bir sual var mı efendim?

M. DURAK BEY (Erzurum) — Müsade ediniz; o vakit böyle ültimatom vermemiş midir?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Rica ederim, kumandan tayyareyi vereyim mi vermiyeyim mi diye sorması lâzım gelmez mi?

M. DURAK BEY (Erzurum) — İtalya içinde de bu kadar casus kaynıyor.

OSMAN BEY (Lazistan) — Paşa Hazretleri bendeniz bir mebus sıfatile ... ettim. Bu tenkidatımda bir hissi gadubum yoktur. Binaenaleyh bu husus bana müteveccih ise af buyurursunuz. Cenup cephesi kumandanı İtalyanlara böyle bir ültimatom...;

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Seyyahat varakaları ilga edilmiş midir?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Benim arkadaşlarım beni böyle tenkit ettikleri vakit zannetmeyiniz ki mugber oluyorum, daha ziyade müteşekkir oluyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir istihamım var. Buyurdukları gibi malumat kabilinden bütün muhaberat Meclise şimdiye kadar bildirilmiyordu. Bundan sonra bütün gelecek muhaberattan, müzakerattan haberdar etsinler. Bununla meşgul olmak isteriz. ... günde on arkadaşımız hastalanıyor. Binaenaleyh kendilerinden rica ederim. Bin kişide bir hasta olsa yüz kişi eder. Rica ederim kendilerinden, her türlü istirahatları mükemmel olduğu veçhile... tahkikat icrasını kendilerinden rica ederim.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Cephe kumandanı kendisine düşen vazifeden başka bir şey yapmamıştır.

HÜSEYIN AVNİ BEY (Erzurum) — Meclis pek büyük asabiyet gösterdi. Yılmasınlar da daima böyle her şeyden bizi haberdar etsinler.

OSMAN BEY (Lazistan) — Efrada köpekler kadar ehemmiyet verilmiyor. Reis yalandır demek...

REİS — Yalan pek fena bir şeydir, yanlış deyiniz efendim.

OSMAN BEY (Lazistan) — Ben bir mebus sıfatile tenkit ettim. Paşanın hiddeti eğer...

REŞAT BEY (Saruhan) — Akıl, hesap, mantık göge çekilmedi. Hastalar hakkında verilen statistik yanlıştır. Hakikate vasal için, kendilerine havale alınan takrirleri Dahiliye, Hariciye, Müdafaai Milliye encümenleri tetkik için; müzakereye başlasınlar. Arkadaşlardan rica ederiz, Heyeti Vekileye de rica ederiz, onlar da bulunurlar. (Gürültüler).

REİS — Efendim, arkadaşları bir hususi encümen teşkilini teklif etmektedirler. Tensip buyurulursa böyle bir encümen teşkilinde fayda olduğu kanaatindeyim. Çünkü dört beş kişi encümen halinde yarin toplanırsa bir neticeye varmaları mümkündür. Fakat, burada arkadaşlarla ekseriyet yapamayız. Bu hafta dört defa içtima etmişiz. Hiç bir takrir okumadım. Hepsi seçeceğiniz bu encümene gidecektir.

REŞAT BEY (Saruhan) — Ordu hakkında Paşa Hazretlerinin verdiği statistik doğru değildir. Tahkikat icrasını talep ederim.

BİR MEBUS — Reis Beyefendi, verilen takrirler Müdafaai Milliye, Dahiliye, Hariciye encümenlerine tevdi edilmeli.

REİS — Elimizde ruzname af kanunudur. Onun için saat bir de toplanalım.

Cumartesi günü saat bir buçukta içtima etmek üzere tatil ediyorum.

(Takrirler Okunmamış)

Büyük Millet Meclisi

Riyasetine

1. 17 Teşrinievvel 1337 tarihli olup cephelerden birinden bir zabit tarafından gönderilen bir mektubun sureti melfuzdur.

2. Bir ihbar - nameye göre (Hilâli - Ahmer) de sui'stimaller vardır :

3. Cebeci hastahaneleri sertabibinin tebdil edildiği, Operatör Rıfkı Beyin Kângırı'ye gönderildiği gündem (üç aydan) beri hastahanelerde intizam her şey bozulmuştur. Hatta doktorların muayyen vizite saatleri bile yoktur. Akşam üç buçukta, ziyaretim esnasında bir doktorun viziteye geldiğini bu gözlerim gördü. Yemeklerden maada pansuman levazımı da kıttır. Operatör hastalıklı bir zattır. Sertabip müteazzım, haşin ve refiklerine ehemmiyet vermez bir meşreptedir. Buna mukabil idaresizdir. Hastahanelerin ahvali buna şahittir.

Bu takdirimin badehu icap edenlere tevdi etmesi zımnında muhtelit fevkalâde encümene havalesini teklif ederim.

14 . 12 . 1337

Bolu

Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Harici siyasetimizde sakamet olduğu gibi dahili siyaset ve idaremizde de bir çok yolsuzluklar ve halkı hükümetten veya meclisten tenfir ve tebrit eden ahval vardır. Biz Müslüman bir devletiz. Hissiyatı diniye ve milliyemize ve ananatımıza riayet ve hürmet lâzımdır. Bizim için yegâne çarei felâh Müslümanlık esasatına tevfiki hareketttir. Sarf edilen bütün malî ve şahsî mesaimiz heder olup gidiyor. Fedakâr halkımızı hükümet ve meclise imale ve emniyet ve muhabbetini celbetmek için kutsi olan harekâtı milliyeyi bir kat daha kutsileştirmek ve halkın hissiyatını okşayacak tarzı idare takip etmek vaciptir. Şimdiye kadar takip olunan zihniyet muzır ve merduttur. İşte bu emniye ile bazı vekâletlere ait berveçhi ati teklifatımın kabulünü rica eylerim :

1. Umuru Şeriye Vekâleti Meclisimizin irşat encümeni ile veya hariçten tensip buyurdukları zevat ile teşriki mesai ederek Anadolu harekâtının kutsiyeti ve buna maddî, manevî muavenet her ferdi müslime borç olduğunu vesaire, Anadolunun her tarafına beyannameler ile neşir ve taşralarda da nahiyelere varıncaya kadar müftü ve müderrislerin riyaseti altında ulemayı muktedire ve muallîminden mürekkep bir irşat heyeti teşkil ve bu heyetler ve tensip ettikleri zevat cevamii şerife ve münâsip olan menafil ve mecliste vekâletten gönderilecek mevzular dahilinde iradı mevize ile halkı tenvir ve irşat eylemelidirler.

2. Umuru şeriye, Dahiliye, Hariciye ve bilhassa Müdafaai Milliye, (ve daha münâsip olan) vekâletlerin mukadderatı millet ve memlekete bizzat ve bilfiil vazıülyet Meclis azasından müntehap ve erbabı ihtisastan 3 veya 5 zatın müşavir sıfatı ile tefriki.

3. Yine Meclisten müntehap muhterem arkadaşlarımızdan yirmi, otuz zat selâhiyeti tamme ile hemen vilâyat ve livalara gönderilmelidir.

4. Meclis tarafından âlemi İslâma ve şark akvamına beyanname neşr ve bunda Avrupa hiristiyanlığını temsil eden ve hâlâ Türkiye'ye karşı, Müslüman ve şarklı olmak itibariyle her vesileye müracaatla hayatına suikast eden, İngiltere'nin efal ve harekâtı caniyanesini, ezcümle Yunanlılara maddî ve manevî yardım ettiği ve şarkın âlemi İslâmın yegâne istinatgâhı olan Türkiye'nin maazallah mağlubiyeti veya zaferi âlemi İslâmın ve şarkın matlûbat ve zaferi olduğunu ve sairleyi derç etmelidir.

5. İstiklâl mahkemeleri selâhiyeti mutlakaya malik ve her nevi esasatı hukukiyeye müstenideh ifayı harekât ve tecziyede serbesttir. Binaenaleyh tertip edecekleri cezaların halk üzerinde daha müessir olması için bunların müftü efendilerle badel istişare itası.

14 Kânunuevvel 1337

Karesi

Abdülgafur

Riyaseti Celileye

Ordumuzun takviyesi için nikatı âtiyenin tatbikini teklif eyleriz.

1. Bilumum emirber ve mütekaidini askeriye ve aile nezdindeki neferatın orduya sevki.

2. Muamelâtı işkal eden ve bilâ lüzum menzillerde bırakılan zabitanın orduya izamı.

3. Asker celp ve cem'i ile cepheye sevki, nakliyat ve mevaddı iaşesinin temini için lüzum görülen livalara ikişer mebusun intihap ve izamı.

4. Merkezde (Salâhiyeti vasiayı haiz) 15 kişilik bir harp encümeni teşkili ve bilâ ifatei vakt ifai vazifeye başlamaları.

5. Merkezi Ankara'da olmak üzere muntazam bir propaganda teşkilâtı.

6. Zürraın mükelefiyeti nakliyeden istisnası ile nakliyatın bir mecrayı sâlime ircaı.

7. Masarifatı fevkalâdei harbiyeye karşı para temin etmek üzere mütehassısinden bir encümeni mahsus teşkili. 14 Kânunuevvel 1337.

Gümüşhane	Ergani
Mehmet Şükrü	Mahmut
Siirt	Çorum
Mustafa Sabri	Sıddık
Beyazıt	Elâziz
Şevket	Muhittin

Nazarı itibara alındı.

Riyaseti Celileye

Meclisin selâhiyeti icraiyesinin sureti istimali hakkında bir günâ ahkâm mevcut olmamasına ve selâhiyeti vakıasının müsaraaten tespiti mevzuu müzakere münasebeti ile tahakkuk etmesine ve esasen Teşkilâtı Esasiye Kanununun 8 nci maddesi ile bu lüzumun mütehakkak olmasına binaen zirdeki mevatın müstacelen kabulünü teklif eylerim.

14 Kânunuevvel 1337

Bitlis

Yusuf Ziya

Madde 1. — Vekillerin umumi vazifesini, faaliyetinin veçhesini Meclisi Âli tayin ve tespit eder. Taayyün eden veçhe dahilindeki mesailerinden her hafta vekiller encümenlere malûmat vermeye mecburdurlar.

Madde 2. — Vekiller encümenlerin mesaili umumiyede reyi istişarilerini alırlar. Aksi halde kemakân Meclisi Âliye karşı mesuldürler.

Madde 3. — Heyeti Vekile teşkili hakkındaki kanunun bu mevada mugayir ahkâmı mülgadır.

Madde 4. — İş bu kanun tarihi neşrinden mütebertdir.

Madde 5. — Bu kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Maddei Münferide

Encümenlerin bu esas dahilinde intihabı yeniden icra edilecektir. Hiç bir zat iki encümenden fazlasına giremez. İntihap edildiği takdirde tercihte muhtardır.

(Encümene mahsusa alttir. Heyeti Umumiyeye 14 minh.)

Riyaseti Celileye

Büyük Millet Meclisi icra vazifesini doğrudan doğruya ifa edebilmek için berveçhizir maruzatımın nazarı dikkate alınmasını teklif eylerim.

14 Kânunuevvel 1337

Kırşehir Mebusu

Mehmet Akif

1. Devair teşkilâtının derhal tadili,

2. Her vekâlet için bir icra encümenleri teşkili ile encümenler reislerinin birleşmesi ile heyeti vekile teşkili,

3. Bu heyeti vekilenin riyaset vazifesinin de harfiyen içlerinden intap edilecek zata tevdii,

4. Her encümenin ait olduğu vekâlete dair muamelâttan mesul olması hususunun temini,

5. İcra encümenlerinin daimi surette müteşekkil bulunması,

6. Her livaya ait mebusini kiramdan heyeti umumiyenin intihabi ile muamelâtı umumiyeyi tetkik etmek üzere ikişer zatın dairei intihabiyelerine izamı,

7. Dairei intihabiyelerine gidecek zevatın gördükleri noksanii muameleden ait olduğu encümenleri haberdar etmesi ve muhaberatın ait olduğu encümenler ile icrası.

8. Her encümenin kendi vekâletine dair hususattan 15 günde bir vereceği rapor ile Meclisi haberdar etmesi.

9. Vekâlet muamelâtı umumiyesinden mesul encümenler olacağına nazaran reislere verilecek selâhiyetlerin encümenler tarafından tahdidi.

(Encümene mahsusa gönderilmek üzere Heyeti Umumiyeye. 15 minh.)

Cereyanı müzakere mütehassıl kanaate göre Meclisin kuvvei icraiyesini teşkilen her dairei intihabiyeye birer aza izamı muktezidir. Gidecek zatın o dairei intihabiyedeki mesaili askeriye ve idariye ile doğrudan doğruya ve memurini aidesi ile bilistirak selâhiyeti kâmileyi haiz olarak iştigal ve Meclisi aileye kar-

şı mesul olması bir emri zaruridir. Bunun tatminen zirdeki mevadın müstacelen kabulünü teklif eylerim.

Madde 1. — Meclisin kuvvei icraiyesini temsilen her dairei intihabiyeye birer aza gönderilecektir.

2. İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur.

14 Kânunuevvel 1337
Bitlis
Arif

(Nazarı itibare alınmadı.)

Riyaseti Celileye

Bu mühim mesele tenevvür etmiştir. Müzakere kâfidir. Ancak meseleyi ikiye tefrik etmek lâzımdır. Bir kısmı ordunun takviyesi, vesaiti nakliyenin tanzimi meselesidir ki bunun için üç kişilik fevkalâde bir komitenin intihabını teklif ederim.

İkincisi; ki propaganda ve siyaseti hariciyemize müteallîktir. Bunlar hakkında dahi yapılması lâzım gelen hususatın müstacelen müzakeresi için Hariciye ve Dahiliye Encümenlerine tevdii keyfiyet olunmasını teklif ederim.

14 Kânunuevvel 1337
Lâzistan
Osman

(Alınmadı. 15 minh.)

Riyaseti Celileye

Esbabı mucibesini bir daha şifahen arzettiğim veçhile taşralardaki suistimalâtı, yolsuzlukları gidermek ve halka mümkün mertebe adalet teminine çalışmak ve irşat vazifesini ifa etmek üzere tefrik edilecek menatıka müstacelen gönderilmek için Meclisi Âliden intihap edilecek 3'er zattan mürekkep heyeti teftişiyelerin heman intihabının tahtı karara alınmasını teklif eylerim.

14 Kânunuevvel 1337
Erzurum Mebusu
Mustafa Durak

(Nazarı dikkate alındı.)

Heyeti Umumiyeye 14 Kânunuevvel 1337 İçtimaında Kabul Edilen Takrir Sureti

13/75
14.12.1337

Eskişehir	Kozan
Abdullah Azmi	Fikret
Erzurum	Lâzistan
Mustafa Durak	Osman
Kabul olundu 14 minh	Kabul olundu 14 minh
Dr. Adnan	Başkâtip Recep

Riyaseti Celileye

Encümence esası kabul edilen harp komitesi yalnız merkez ile meşgul olacak değildir. Dolayısiyle memleketin heyeti umumiyesi cepheyi takviye itibariyle ihata edecek ve binaenaleyh müfettiş gönderilmek lâzım gelen yerleri de bu meyanda görecektir. İşte müfettiş gönderilmesi lüzumu bu suretle tebarüz eden yerlere Meclisi Âlice müfettişler gönderilmesi esasının kabulü mevzu müzakere olan meseleyi halle kâfidir, mütalâasındayız.

Trabzon	Karahisarı Şarki
Recai	Mehmet Ali
Çorum	Menteşe
Sıddık	Yunus Nadi

(Kabul olundu.)

Müdafaai Milliye Komitesi Teşkili Hakkında Kanun Teklifi

13/75
14.12.1337

Madde 1. — Müdafaai Milliyenin levazım, menzil, taşe, ilbas, sıhhiye, sevkiyat ve ikmal âmillerini murakabe ve umur ve vezaifi mezkûrenin sürat ve emniyetle icrasının tevakkuf edeceği dairei salireli merkeziye muamelâtında Meclisin selâhiyeti icraiyesini istimal edebilmesi için rey ve nazarını vekili aidine izhar etmek ve ihtilâf zuhurunda Meclisi hakem ittihaz eylemek üzere 10 azadan mürekkep bir müdafaai milliye komitesi intihap ve tayin edilecektir Bu komite doğrudan Meclise merbuttur.

Madde 2. — Bu komite merkezde balâda tadât olunan vazaifi münferiden ve müçtemian takip ve ifa ederler.

Madde 3. — Birinci maddede beyan olunan umur ve vazaifi mülhakatta da takıp ve ifa için muayyen mıntakalara icabına göre azadan birer veya ikişer kişilik murakabe heyetleri intihap ve izam olunacaktır.

13/75
14.12.1337

Encümenin İkinci İçtimaı

17.12.1337

İHSAN HAMİT BEY — Dahili memalike müfettişlerin gönderilmesine taraftarım. Ancak bu müfettişlerin bizzat icraya geçmiyerek gördüğü fenalıkları Meclisi Âliye ihbar ile tahdit eylemek lâzımdır.

(Teklifle ilgili encümen müzakeratı zaptı ilişiktedir.)

OSMAN BEY (Lâzistan) — Ayni fikri dermeyan etti. Ancak bu müfettişlerin bir heyet halinde bir istiklâl mahkemesi şeklinde olmasını teklif etti.

HAYDAR BEY (Van) — İhsan Beyin fikrine taraftardır. Ancak lüzumu kati olan yerlere birer zattan ibaret olarak gönderilir.

YUNUS NADİ BEY — Müfettişlerin harp komitesinin lüzum göstereceği mahallere gönderileceğini beyan etmiştir. Hedefi mesai ordunun takviyesidir.

HÜSREV BEY — Harp komitesi herhangi bir memura da bu işi yaptırabilir. Bu komitenin başkumandanlığı emri altında olarak kabulü başkumandanlık ile kabili telif görüyorum.

FETHİ BEY — Müzakerenin ordunun takviyesine matuf olması maksadı daha ziyade temin edebilir. Harp komitesinin kabulü kuvvei mukavelemizin tezyidi noktasından güzel bir tedbirdir. Meclisin hariçte teftiş suretiyle hükümete muavenetini Heyeti Vekile maal memnuniye kabul eder. Teklifatın kabulü müdafaasını tezyit ve halkın maneviyatını yükseltmek, muzir propagandaları izale ve mukabele etmek yolundaki meclisin her türlü müzaheretini maal memnuniye kabul ederiz.

YUNUS NADİ BEY — Cephe gerisindeki hidematı umumiye ve hususiyenin kâffesi cepheyi takviye ile alâkadardır.

DURAK BEY — Harp komitesi demek Başkumandanlığa merbut bir heyeti teftişiye demektir. Cephe gerisindeki hidematı umumiyeyi temin etmekte Başkumandanlığın vazaifei esasiyesindendir. Halbuki benim noktai nazarım başkadır. Memleketin her tarafındaki fenalıkları, suii idareyi izale etmek için icap eden livalara... gönderilmek suretiyle bu fenalıkların izalesini teklif ediyorum.

(Yunus Nadi Beyin takriri kabul olundu.)

CELÂLETTİN ARİF BEY — Loyitcorç, biz Yunanlılara esliha ve cephane vermiyoruz, Yunanlılar bunları hususi tüccarlar vasıtası ile temin ediyorlar. Halbuki benim tetkikatım buna muhaliftir.

Propaganda meselesinde Yunanlıların Paris'te büyük bir büroları var, en büyük adamlarını bu işte kullanıyorlar. Halbuki bizim bu gibi teşkilâtımız yok. Bizzat çalışanlara da direktif vermiyorlar. Hattâ Sakarya muharebatının tarzı cereyanını bile mahallere bildirmemişlerdir. Propaganda için evvelâ paraya ve hariç için de dahilde belli propaganda merkezlerinin teşkiline ihtiyaç vardır.

HAYDAR BEY — Propaganda için paraya ihtiyaç vardır. Düşmanlarımızın hususi ve resmi propaganda merkezleri vardır.

18.12.1337

OSMAN BEY (Lâzistan) — Muzir propagandaların memleket dahiline girmeden imha edilmesi ve kapıların tutulması hususunu teklif etmiştir.

RECAİ BEY — Umumi bir propaganda bürosunun teşkilini teklif etmiştir.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Propagandanın irşat sureti ile yapılması fikrini dermeyan eylemiştir.

OPERATÖR EMİN BEY — Haydar Beyle Doktor Haydar Beyin vukufları dolayısiyle şarka gönderilmesini teklif etmiştir.

CELÂLETTİN ARİF BEY — İngilizlere karşı harici bir taarruz propagandası yapılmasını teklif etmiştir.

ÖMER LÜTFİ BEY — Dahilde irşat taraftarıdır.

NECATİ BEY (Lâzistan) — Dahili irşada ehemmiyet verelim. Garba karşı kapılarımızı kapayalım. Hatta garple konuşmak dahi doğru değildir.

HAYDAR BEY — Propaganda için dünyanın yaptığı usuller dairesinde işe germiyet verelim. Hemen harekete geçelim.

SALÂHATTİN BEY — İrşadı kuvvetimizi artırmak için istiyorum. Bunun için kuvvet yapmak, hükümet tesis etmek lâzımdır.

Sanıyen gayemiz belli olmalıdır. Evvelemirde hükümet meselesidir. İrşat içinde sayü iman lâzımdır. Ademi muvaffakiyeti icap ettiren amil de ahlâkımızdır. Memleketimizin sırrı muvaffakiyeti, Meclisi hüsnü mesaiye sevk etmektedir. Bunun içinde Mecliste samiyeti yeniden tesis ve ihya etmek lâzımdır.

Esasa geçiyorum, sen İngilizlere karşı İngilizlerin silâhi ile mukabele etmen icap eder meselâ din meselesi mühim bir saiktir. Dahildeki irşat meselesi talim ve terbiye meselesidir. İrşat için bir encümen yapılmasını teklif ve dermeyan eylemiştir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY — Dahilde propaganda için zabitanı orduda, askeri muallimleri memleket dahilinde istimal etmeli ve misakı millî esasatı tefsir edilerek halka anlatılmalıdır. Hariçte telsiz telgraf ve broşürlerdir. Türkçe ve Fransızca bir risale neşretmek suretiyle hariçteki propagandayı tatbik etmelidir.

VAZİYETİ MALİYE :

HASAN BEY — Eylül gayesine kadar verilen havalâttır. Tediye edilemiyen düyun 15 milyon 530 bin liradır. Havalâtımız mecmuu ise Eylül gayesi iti-

bariyle 34 milyondur. Bunun maaşata ait olan kısmı 3 milyon 543 bin liradır. Bakiyesi masarifata aittir.

Ayrıca varidatı fevkalâde meyanına ital edilen Rusya'dan gelen 510 bin altındır. Ayrıca 204 kilo altın külçemiz vardır. Halen maliyenin elinde 110 bin altın vardır.

Yedi ayda devletimizin bütçe açığı 15 buçuk milyonu gösteriyor.

Aşarın aynen ihale edilen kısmı 70 milyon kilodur. Orduya hiç tahsisat verilmiyecek olursa 5 milyon lira daha açık ile sene nihayetini bulabileceğiz.

Varidatı cariye 51 milyondur. Muvazenei Maliye varidat bütçesi 49 milyon 500 bin lira üzerine tahakkuk ettiriliyor. Vaziyeti maliyemiz hakiki nazarla; vaziyeti dahiliyemiz ve vaziyeti milliyemiz böyle 80 - 90 milyon liralık bir bütçeye mütehammül şekilde değildir.

ZEKÂİ BEY — Verilen takrirlerden anlaşıldığına göre Büyük Millet Meclisi bundan sonra bizzat salâhiyeti icraiyesini istimal etmeyi esas itibariyle kabul ederek bunun şimdilik en mütebariz bir ihtiyaç halinde görülen müdafaai milliye işlerine hasrı suretiyle mi yoksa umumi devairi icraiyeye teşmil şeklinde mi yapılması lâzım geleceği noktalarında teferruk etmiştir. Fakat her hangi suret asıl olursa olsun şu cihet muhakkaktır ki meclis selâhiyeti icraiyesini bizzat komiteler intihabı suretiyle ya kısmen veya umumen istimal etmek kararındadır. Buna nazaran heyeti vekile bu vaziyeti ne suretle telâkki edeceğini evvel emirde anlamak isteriz.

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY — Ben bunu muhik buluyorum. Teşkilâtı Esasiye Kanunu tadil edilmedikçe bu cihet tespit edilemez. İcra kuvvetleri suretiyle idarei memleket bir nevi sovyetizm yapmak demektir. Bendeniz bunun aleyhindeyim şahsen.

SIRRI BEY — Takrirler burada okundu usulü tespit edelim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Fevzi Paşa Harp için hazırlanıyoruz, Meclisde bize müzahir olmalıdır, bulunmalıdır. Biz merkezde ilbas, iaşe, nakliyat mesailini murakabe için bir komite teşkil etmeliyiz. İşin ehemmiyeti de halka anlatılmalıdır.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Hasan Beyin fikrindeyim. Yalnız müdafaai milliye mesailini tanzim etmek üzere bir harp komitesi teşkil edelim. Bunun haricindeki icraat teşkilâtı esasiyeye muhaliftir.

YUNUS NADİ BEY — Heyeti Vekileye hukuki manâsında emniyet mevzubahis değildir. Çünki hakikatte mesul meclistir. Mesul ben isem ona bir şekil verilmelidir. Encümen bununla meşguldür. Bu cihet teşkilâtı esasiye ile kabili telif midir? Bu cihet encümenden çıktığı zaman görülecektir. Şimdi bir müdafaai milliye meselesi vardır. Alınan izahat meclisi heyecana getirmiştir. Bir takım tedabir ittihazı düşünülmüştür. Bu cihet heyeti vekileyi rencidei hatır etmemelidir. Bundan evvel bir şey hatıra gelir. Denebilir ki siz bir başkumandanlık vücuda getirdiniz, selâhiyeti ona verdiniz. O zat burada değildir deye bilirlerdi.

DAHİLİYE VEKİLİ — Evet, esasa gelince onu söyliyecektik.

YUNUS NADİ BEY (Devamla) — Meclis yakından noksanları ikmal etmek istiyor. Heyeti vekile inkâr etmemeli ki Meclis işe kendi nüfuzunu zam edecek olursa daha iyi olur. Buna binaen Meclisin işe karışması bence müttefikün aleyhtir. Buna karar verince Heyeti Vekile arkadaşlarımız Başkumandanın avdetine intizarını teklif ederler. Yoksa şimdi böyle kararlar ittihazını caiz mi görürler? Mesele budur.

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY — Evet münasip olur. Bir defa o selâhiyeti verdiğiniz başkumandanın sözünü dinlemek için bekleyelim, diyecektir Heyeti Vekile.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Başkumandan Paşa Meclisi Âlide iaşe ve ilbas vazifesinin lâyıkı ile ifa edilemediğini beyan ederek bir emri vaki ihtas etmiştir. Bu itibarla paşa hazretlerinin bulunmasında bir faide tasavvur edemiyorum.

FİKRET BEY (Kozan) — Esas mesele Müdafaai Milliye meselesidir. Halledilecek husus, vekilin muvacehesinde mi, yoksa gıyabında mı karar verilip verilemeyeceğini tayin ve tespiti meselesidir.

DURAK BEY — Takrirleri heyeti vekile muvacehesinde tekrar reye koyalım. Heyeti vekileden soralım, mütalâasını aldıktan sonra işe başlayalım.

VEHBİ — Fevzi Paşa dahilî, haricî, tarihî olarak vaziyeti izah ettiler. Heyeti umumiyenin arzu ettiği bu vaziyetler hakkındaki müzakerat neticesinde verdiği takrirler üzerine tedabirin bu 3 noktada tespiti lâzımdır. Neticede haklı bir şey yok ise esası biz tespit ederek heyeti umumiyeye gider.

FETHİ BEY (Heyeti Vekile Reisi) — Heyeti Vekile müdafaai milliyenin levazım ve tayinat kısımlarında vaki olduğu rivayet edilen suiistimalât hakkında Meclisi Âlinin tetkikat icrasını kabul ediyor. Ancak Müdafaai Milliye Vekili burada hazır olduğu halde müzakeresini tahtı karara almışlardır.

ATÂ BEY — Meclisten verilen takrirler okundukça encümence tetkik ve heyeti umumiyesi münakaşa edilsin ve badehu nazarı dikkate alalım ve Heyeti Vekilenin mütalâatını dinleyelim.

HAYDAR BEY (Van) — Meclis daima kavanini mevzua dahilinde hakkı murakabesini istimal edebilir, dedi.

VEHBİ BEY (Karesi) — Refet Paşanın Müdafaai Milliyeye intihap edilecek heyetin icra selâhiyetine değil, yalnız teftiş hakkına razı olabileceğine söyledi.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Müdafaai Milliyeye ait bir meselede behemahal Müdafaai Milliye Vekilinin huzuru şart değildir. Meclis icraî selâhiyeti haiz bulunduğundan her vakit tetkik ve teftişatta bulunur, dedi.

ATÂ BEY (Niğde) — Takrirler müstacelen okunsun esas tespit olunsun dedi.

RIZA BEY (İstanbul) — Bu takrirlerden bir kısmı müdafaai milliyenin nakliyat ve sevkiyat ve ilbasının biffiil icrası içindir. Diğeri de yalnız teftişten ibarettir dedi.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Takrirlerin hülâsasını bir kâğıda yazalım ve bu notlar üzerine görüşelim dedi.

ATÂ BEY (Niğde) — Isparta Mebusu Hafız İbrahim Beyin takririnin ademi kabulü reyinde bulundu.

(Mevcut takrirler okunarak kabul ve ademi kabul olunanlar tefrik edildi.)

RAUF BEY (Nafia V.) — Heyeti Vekile Meclisi vaziyeti umumiyeden haberdar etmek gayesiyle Reis Paşayı izahat itasına sevk etmişti. Fakat Meclis görüldüki bu izahattan müteessir olduğu ve bizi vaziyet mühliktir, Meclis ne yaparsa yapsın; diyor gibi telâkki etti. Neticede bende hasıl olan kanaat umumi olarak şudur ki; nakliyat, levazım, maliye işlerini fena gitmesinden vaziyet karanlık görülmüştür. Heyeti Vekilenin noktai nazarı şimdiye kadar memlekette levazım ve nakliye işleri hiç yok değildir, vardır. Anlayabildiğim derecesi azami iş yapılamamış fakat mühim hidematta bulunulmuştur. Heyeti Vekile, idare makinasının halline taraftardır. Mahaza köy mesailinin müzakeresinde mes'ul zevata hakkı kelâm bahşedilmelidir. Noksan işler hakkında mesullerini tetkik ve meydana çıkarmayı heyeti vekile de arzu eder. Ordunun tedafüi vaziyeti ve kalorî miktarının yalnız ikmaline münhasır olması hasebiyle şayanı memnuniyet değildir.

Teklifatım : Harbi Umumide fırkalara, kolordulara kumanda etmiş namuslu zevat geldi, geç gelmelerinden dolayı kumanda mevkilerinin gençler tarafından işgal edilmesinden bu zevattan istifade edemediler. Erkânı Harbiyei Umumiye Dairesi müteşekkil değildir. Başkumandanlık kârargâhı da yoktur. Erkânı Harbiye de Müdafaai Milliye Karargâhının teşkili, mesafenin uzaklığı dolayısiyle kabili istifade değildir. Mütehassısların alınması suretiyle bir erkânı harbiyei umumiye teşkil edilmelidir.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Rauf Beyin selâhiyet hakkındaki fikrine iştirak ettiğini ve komisyonlardan ziyade mütehassıs şahısların daha güzel işler gördüğünü fakat harp komitesinin bu komisyonlara benzemediğini komitenin içinden bir zatı intihap ederek o suretle ifayı umur eyleyeceğini hali hazırda mevzu sistem dahilinde teftiş yapılıyorsa faidesiz olamıyacağı harp komitesinin Müdafaai Milliye ile telifi düşünülmek lâzım gelen bir keyfiyet olduğunu ve bir çok misallerle Müdafaai Milliye İşlerinin fena olup her halde bir harp komitesinin teşkili taraftarı olduğunu ve ayrıca memleketteki hututu askeriye üzerindeki memurların kontrol edilmesi için mevcut istiklâl mahkemelerinin vazifedar kılınmasını teklif etti ve bu vazifenin behemahal mahkemelere verilmesine ve aksi halde vaki olacak suiistimal ile hariçten gelecek propagandaya hacet kalmaksızın ordunun inzibatı dahilisinin muhtel olacağını ve hülâsaten içlerinden birisini salâhiyettar etmek suretiyle bir harp komitesinin teşkilini tekrar etti.

RAUF BEY (Nafia Vekili) — Osman Beyin izahatına mukabele edeceğiz. Bu izahattan iki nokta anlaşıldığını ve bunun birisinin levazım dairesinde amiri mutlak olmak üzere mevcut olmasını iddia ettiklerini halbuki Osman Beyin ifadesinin bir levazımatı umumiye vekâleti ihdasını icap ettiğini fakat levazımatı umumiye Müdafaai Milliyenin emrinde oldukça bunun kabiliyeti ameliyesi olmıyacağını ve ancak harp komitesinin murakıp ve müfettiş bir vaziyette bulunabileceğini söyledi.

M. DURAK BEY (Erzurum) — (Rauf Beye cevabı) Meclisten hiçbir şeyin yapılmadığına kail olan kimse olmadığını, fakat Meclisi Âli diyor ki bir çok külfet ve masarife mukabil daha alâ, güzel şeylerin yapılmasını talep ettiğini, binaenaleyh mesele dallanmıştır, Meclisi Âli istiyor ki işlerin daha güzel gitmesi için muavenet ve müzaherette bulunsun ve bu müzaheretin müfit olup olmıyacağını Sakarya Muharebesinde Meclisin işe elini karıştırması hüsnü netice hasıl olduğunu ve bu kerede vaki olacak yardımla nafi olup olamıyacağını ve Ömer Lûtfi Beyin Er-

kânı Harbiyei Umumiye hakkındaki beyanatını encümenimize şümulü olmadığını ve Osman Beyin istiklâl mahkemeleri hakkındaki teklifinin mevzu bahis olamıyacağını hülâsa; encümenin ne nam verirse versin bir heyetin müzaherette bulunmasını teklif etti.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bizim kuvvei teşriiyelerden madâ icrai selâhiyetimizin vücudu ile kendi başımıza her işi yapabileceğimizi ve fena giden işleri Meclise getirmesi her halde bizi de kendileri gibi gördüğümüzü bilûzum addettiği ve harp komitesinin behemahal teşkilini talep eyledi.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Meseleyi bitirmek üzere söz söyleyeceğini ve mevzu bahis olan icra komitesinin teşriki mesai etmesine imkân yoktur. hakkındaki Rauf Beylerin sözleri hakikattır. Fakat mevzu olan murakabe meselesidir. Teftiş, İcra ve murakabenin tahlil edilmesini ve bunlardan murakabenin mevzu bahis olduğunu, bunlar devairi müteaddideye taksim olunarak işlere vazıülyed olarak görülen işlere daha görülürken nazaret edecektir. Ve Müdafaai Milliye Vekâleti ile bir taarruz olursa bunu Meclis halledecektir. Ve bu suretle Meclisin, işler yapılmazdan evvel bilmesi demektir. Bunu vekâletler ihdas ediliyor diye Rauf Bey bir endişe addederse bu, Meclis işi olur. Heyeti Vekilenin bir şahsiyeti manevi olduğunu ve vekâletlerin münferiden mesul kes olmadıklarını ve mevcut kanunların mesuliyeti cümle vekillere teşmil ettiğini ve binaenaleyh mesuliyetlerin izafet edileceği bir heyeti vekile vardır dedi. Tekâlifi milliyenin zararlar tevlit ettiğini ve hesaba alınamadığını...

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY (Söze karışarak) — Henüz alınan 3 milyon hesabın tamamen arkası alınmadığını söyledi.

ZEKÂİ BEY (Devamla) — Ve her ne olursa olsun tekâlifi milliyenin memeket iktisadını tamamen sarstığını ve felâketli neticeden heyeti vekilenin mesul olduğunu...

RIZA BEY (İstanbul) — Tekâlifi milliye emirlerinin heyeti vekile kararıyle Başkumandanlık tarafından emredildiğini söyledi.

ZEKÂİ BEY (Devamla) — Memleketin müdafaası Heyeti Vekilenin iştirakı ile husul bulacağını ve Fevzi Paşanın «sizi de benim gibi uykusuz bırakacağım» demesi ve tekâfül ve müşareket dolayısı ile ya Heyeti Vekileye itimat veya ademi itimat beyan etmesi veyahut bu işe bizzat müdahale ederek heyeti vekileyi takviye etmesidir ki Meclis bu ikinci şıkkı kabul etmiştir ve heyeti vekilenin bunu kabul ettiği takdirde bizim bu işi tedvin etmekliğimizi ve aksi takdirde keyfiyet Meclise arz edilmeli ve tebaruz edecek hale göre heyeti vekile ya ademi kabul hakkındaki reylerden sarfı nazar ederler veyahut ademi itimat tecelli eder dedi.

RAUF BEY (Nafıa Vekili) — Zekâi Beyin ve Durak Beyin murakabe şeklindeki beyanatının kabili itiraz olmadığını ve bunun reddedilmiyeceğini (Selâhattin Beyin teşkilâtı esasiyenin heyeti vekilede tatbik edilip edilmediği sualine cevaben) Maliye Vekilinin bir işini misal göstererek Teşkilâtı Esasiye Kanununa muğair Heyeti Vekilede bir şey yapılmadığını söyledi.

SELÂHATTİN BEY (Mersin) — Ordunun bugün için erzakı olmadığını ve Fevzi Paşa huzuru ile sözünü bitireceğini söyledi.

RAUF BEY (Devamla) — Meclisin vazifesini tamamen icra etmediğini ve Zekâi Beyin vaz'ıyed suretinde söyledikleri şeklin murakabe değil icra demek olacağını ve bu suretle Müdafaai Milliyeden levazımı ayırarak müştakil idare etmek olduğunu söylediler.

ZEKÂİ BEY (Adana) — Murakabe ile icrayı ayırdığını ve herhalde icradan ayrı olacağını söyledi.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Meclisin maksadı bizzat işe vaz'ıyed ederek icra etmek değildir. Azami mesaiyi temin için teşkil olunacak heyet muavenet edecektir.

OSMAN BEY — Harp komitesinin işe vaz'ıyed etmesi ve icraya geçmesi fikrindedir.

MAZHAR BEY — Levazım işleri yapılmak için esbabına tevessül edememişlerdir. Yapılan işler milletin duyduğu felâketlerin izalesi için hâsıl olan bir hareketi milliye neticesidir.

Sırrı Beyin takriri kabul olunmuştur. Harp Komitesi teşkil olunacaktır.

(Dosyasında mevcut okunmayan takrirler).

Riyaseti Celileye

Ordumuzun geri hidematını sureti ciddiyede murakabe altında bulundurmak ve bilhassa menzil umuriyle sıhhiye teşkilâtını takip eylemek üzere Meclisi âliden bir heyetin bilintihap memur edilmesini teklif eyleriz.

Adana	Gümüşhane
Zekâi	Mustafa Hilmi

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfi olup maksat ve gayemizin temini için merkezde bir propaganda heyetinin teşkili hususunda berveçhi âti mevadı arz ve teklif eylerim.

Madde 1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından ve mütehassıs zevattan beş zat propaganda heyeti olarak intihap olunacaktır.

Madde 2. — Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi, Dahiliye ve Hariciye vekilleri ile matbuat, posta telgraf müdiri umumileri propaganda heyetinin azayı daimesindendir.

Madde 3. — Propaganda Heyeti teşkil olunduktan sonra bu heyet gerek dahili ve gerekse harici propagandalar için tayin ve tespit eyledikleri teşkilât ve programlarını Heyeti Umumiyeye arz ile tahsisat talep eyleyeceklerdir.

Trabzon Mebusu
Rezai

Riyaseti Celileye

Ordunun Levazımı Harbiye, ilbasiye ve iaşe ve vesaiti nakliye hususları ile iştigal etmek üzere Meclisten 5 azanın intihabını teklif eylerim efendim.

12 . 12 . 1337
Antalya
Rasih

Riyaseti Celileye

Ordunun İlbas ve nakliyesinde sui istimal edenleri ve askeri mübayaata memur edilipte vazifelerinde sui istimal veya terahi ve teahhur edenleri ve Meclisi âlinin İtalya mümessili tarafından askeri siparişatta ika edildiği müstahber terahi ve teahhüru tetkik ve neticesini Meclise arzetmek üzere Meclisten bir heyetin intihabını arz ve teklif eylerim efendim.

13 . 12 . 1337
Antalya
Rasih

Riyasete

Karadan, denizden garbi Trakya'ya resmi, gayri resmi kuvvetlerimizin geçirilmesini ve kardeşlerimizin kurtarılmalarını teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Hariciye vekilimizin beyanatı umumiyesi neticesi olarak hâsıl olan kanaat konferansta devamı müzakerattan fayda olamayacağıdır. Onun içindir ki neticesi muhakkak bir sulha erişmiyecek olan müzakeratın devamından ise hepimizin avdetini temenni etmeyi memleketimizin saadeti itibariyle elzem görüyoruz. Heyetin derhal avdetini ve ordunun hemen harekete gelmesini teklif ederiz.

Burdur Mebusu — Ertuğrul Mebusu
İsmail Soysallı — Ahmet Hamdi

Ruznameye alınması reddedilmiştir.

25 Kânunuevvel 1338
Kâtip
Süleyman

Riyaseti Celileye

Sulh konferansında cereyan eden müzakerat hakkında ajanslarda ve gazetelerde okunan malûmattan anlaşıldığına göre, bilhassa akalliyetler ve mübadele meseleleri hakkında mürahhaslarımızın müsaadekâr davrandıkları fikri hâsıl olduğundan berveçhi ati noktaların bilkabul serian heyeti mürahhasamıza tebliğini teklif ederim.

1. Dersaadet'deki rumlar ve ermeniler dahi bilâ istisna mübadeleye tabi olacaklardır. Bunların yerlerinde kalmaları kabul edilemez.

2. Rum Patrik Hanesi ile Ermeni Patrik Hanesi ve diğer patrik haneler dahi Dersaadetten çıkarılacaktır. Bunlarında ipkası kabul olunamaz.

3. Şehir emaneti hudutları aglebiyetle İstanbul vilâyeti hudutlarıdır. Bu noktaya hükûmetin dikkatini celbedelim.

25 Kânunuevvel 1338
Burdur Mebusu
İsmail Suphi Soysallı

Ruznameyi alınması reddedilmiştir.

25 Kânunuevvel 1338
Kâtip
Süleyman

(162/2 hafi zapta geçmiştir.)

Riyaseti Celileye

Fevzi Paşa Hazretlerinin izah ettikleri mesaile karşı heyeti vekilece ne gibi tadabir ittihaz edildiğini müşarünileyh tarafından beyan buyrulmasıyle beraber, Meclis azayı kiramının mütalaat ve takrirlerini nazarı dikkate alarak bu papta ittihaz olunacak kararı ihzar etmek üzere ita olunan takrirlerin Müdafai Milliye, Hariciye ve Dahiliye Encümenlerinden terekküp edecek bir komisyona havalesi ile mezkûr komisyonun 3 gün zarfında neticei mukarreratını Meclise arz etmesini teklif eylerim.

13 Kânunuevvel 1337

Eskişehir — Kozan
Abdullah Azmi — Fikret
Erzurum — Lâzistan
Mustafa Durak — Osman

Kabul olundu 14 Kânunuevvel 1337

Riyaseti Celileye

Gerek şifaen arzettiğim espaba, gerek cereyanı müzakere ile hâsıl olan ihtiyaca nazaran mesaili harbiye ile Meclisi âlinin doğrudan doğruya iştigali bir ihtiyaç olarak tahakuk etmesine ve Meclisi âlinin her zaman celsei hafiye akti ile bu mesail ile iştigali muvafıkı hal ve siyaset olamıyacağına binaen ordunun sevk ve idaresi, iaşe, ilbas ve sair kâffei hususatı ile salâhiyeti kâmileyi haiz Meclisi âliden bir grubun tetkiki muvafık olacağı varidi hatır bulunduğundan, bunu tatminen zirdeki mevatın müstacelen kabulünü teklif eylerim.

14 Kânunuevvel 1337

Bitlis Mebusu

Yusuf Ziya

1. Büyük Millet Meclisi azasından 30 zattan mürekkep olmak, Büyük Millet Meclisi Reisinin tahtı riyasetinde bulunmak üzere bir harp grubu teşekkül etmiştir.

2. Grup; ordunun iaşe, ilbas, sevk ve idaresi eminde salâhiyeti kâmilei icraiyeyi haizdir.

3. Grup; levazım, menzil, irşat, teftiş, idari ve askeri, mali mürakabe, mahakim namlariyle komitelere müteferriktir. Bu komiteler grubun heyeti umumiyesince lüzum görülecek miktarda aralarından tefrik edilir.

4. Her komitenin vazifesini grubun heyeti umumiyesi tespit eder.

5. Her komite uhtesine mevdu vazifede salâhiyeti kâmileyi haiz mücerret grubun heyeti umumiyesine karşı mesuldür.

6. Grup ihtiyaç hissettiği takdirde meclisten yeniden aza almaya salâhiyetdardır. Alınacak aza batezkere isim tasrihi ile riyasetten talep edilir.

7. İş bu kanunun ahkâmına mütedair mevadatı müdevvene mülgadır.

8. İş bu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

9. İş bu kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi Memurdur. (Nazarı dikkata alındı).

Madde 1. — Ordunun takviyesi ve müdafaai memleketin istilzam ettiği bütün istihzarat ve müntakalât ile bu umurun tanziminde müessir olan sair vekâlette muamelâtının en müsmir bir şekilde ve ahengi tam dairesinde bir Harp Encümeni Fevkalâdesi teşkil olunmuştur.

Madde 2. — Bu Encümeni Fevkalâde Müdafaai Milliye, Hariciye, Dahiliye, Nafia, Sıhhiye, Muvazenei Maliye ve İktisat Encümenlerinden gösterilecek namzetler meyanından Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi ile her üç ayda bir tecdit olunmak üzere intihap olunan 10 azadan terekküp eder. Meclisin Reisi evveli Encümeni Fevkalâdenin reisidir. Başkumandanlığın 5 Teşrinisani 1337 tarihli Kanun mucibince birinci maddede beyan olunan esasata mütaallik salâhiyeti bu encümeni fevkalâde tarafından istimal olunur.

Madde 3. — İntihap Müdafaaai Milliye Encümeninde altı, Hariciye ve Muvazene ve Nafıa ve Sıhhiye ve İktisat Encümenlerince ikişer ve Dahiliye Encümenince de 4'er namzet iraesi ve bunlardan nısfının tefriki suretiyle vakî olur. Encümenlerin göstereceği namzetlerin o encümenlerde mukayyet olması meşrut değildir.

Madde 4. — Birinci maddede beyan olunan gayeyi temin için müstemirren meşgul olacak olan encümeni fevkalâde, ledelicap ait olduğu vekillerin huzur ve iştiraki ile de içtimalar aktederek bu noktai nazardan vekâletlerin veçhei harekât ve icraatını ihzara ve bu dairede ittihazı mukarrerat ile takip ve murakabeye memurdur.

Madde 5. — Encümeni fevkalâdenin bilumum vekâletler vazaifine ait mukarreratı vükelâyı aidesince tatbik ve infaz olunur.

Madde 6. — Encümeni fevkalâde mukarreratı ile vekâletler nıkatı nazarı arasında zuhur edecek ihtilâfın mercii halli Büyük Millet Meclisidir.

Makamı Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Zirde arzettiğim teklifin reye vazını rica ederim.

«Müdafaai Milliyenin levazım, menzil, iaşe, ilbas, sıhiye sevkiyat ve ikmali âmillerini murakabe ve umur vazaifi mezkûrenin sürat ve emniyetle icrasının tevekküf edeceği devairi sairei merkeziye muamelâtında Meclisin salâhiyeti icraiyesini istimal edebilmesi için rey ve nazarını vekili aidine izhar etmek ve ihtilâf huzurunda Meclisi hakem ittihaz eylemek üzere mülhakatta muayyen mıntakalara azadan icabına göre birer murakıp veyahut ikişer kişilik murakabe heyetleri intihap ve izam olunacağından bu murakıplar doğrudan doğruya Meclise merbuttur.

Adana

Zekâi

(Nazarı itibare alınmadı.)